

chlupatou; řapík 1–4 cm dl. Květy jednotlivé, na 7–11 mm dl. stopkách. Kalich podlouhle zvonkovitý, pýřitý, do 1/2 členěný v kopinaté cípy, 8–9 mm dl., 4–6 mm šir., za plodu zvětšitelný, 3–5 cm dl., 2,5–3,0 cm šir., 10žebřý; koruna špinavě žlutá, s 5 tmavými skvrnami v dol. 1/2, 12–20 mm v průměru; tyčinky s volnými částmi nitěk 2–4 mm dl., s modrofialovými prašníky, 3,5–4,0 mm dl. Bobule elipsoidní, 15–25 mm dl., 10–15 mm šir., lepkavé, žluté. VI–VII. Hkf.

2n = 48 (extra fines)

Variabilita: Rostliny se zvláště šir. vejčitými až téměř okrouhlými listy jsou označovány jako var. *latifolia* (LAM.) DUNAL.

Ekologie a rozšíření v ČR: Občas pěstována pro jedlé plody v zahradách. Vzácně a přechodně zplaňuje (např. Praha-Smíchov; Praha-Dejvice; Praha, Trojský ostrov).

Celkové rozšíření: Jižní Amerika (Kolumbie, Ekvádor, Bolívie, Peru, Brazílie). Pěstuje se ve většině teplých oblastí světa (jižní státy Severní Ameriky, Afrika, Indie, Japonsko, Austrálie, Ukrajina, j. a stř. Evropa).

Význam: Pěstována pro aromatické, sladkokyselé plody, obsahující značné množství vitamínu C. Používají se čerstvé, sušené i zavařené, na kompoty, marmelády i víno.

7. *Solanum* L. – lilek *)

Solanum LINNAEUS Sp. Pl. 184, 1753. – Syn.: *Dulcamara* MOENCH Meth. Pl. 514, 1794. – *Pseudocapsicum* MOENCH Meth. Pl. 476, 1794. – *Papas* OPIZ in BERCHT. et OPIZ Oekon.-Techn. Fl. Böhm. 3/2, p. XXVII, 1843.

Lit.: DANERT S. (1956): Zur Systematik von *Solanum tuberosum* L. Kulturpflanze 4:83–129. – WESSELY I. (1961): Die mitteleuropäischen Sippen der Gattung *Solanum* Sektion *Morella*. Feddes Repert. Spec. Nov. Reg. Veget. 63:290–321. – DANERT S. (1967): Die Verzweigung als infragenerisches Gruppenmerkmal in der Gattung *Solanum* L. Kulturpflanze 15:275–292. – DANERT S. (1969): Über die Entwicklung der Steinzellkonkretionen in der Gattung *Solanum*. Kulturpflanze 17:299–311. – DANERT S. (1970): Infragenerische taxa der Gattung *Solanum* L. Kulturpflanze 18:253–297. – ROE K. E. (1971): Terminology of hairs in the genus *Solanum*. Taxon 20:501–508. – ZYKIN A. (1971): O dikorastuščich sorodičch chilijaskogo kartofelja. Rast. Resursy 7:242–251. – MÁTHÉ I. et MÁTHÉ I. jr. (1972): Adatok a *Solanum dulcamara* L. alakkörézet. [Contributions to variability of *Solanum dulcamara* L.]. Bot. Közlem. 59:129–134. – VENKATESWARLU J. et RAO M. K. (1972): Breeding system, crossability relationships and isolating mechanisms in the *Solanum nigrum* complex. Cytologia 37:317–326. – BARÁTH Z., MÁTHÉ I. et MÁTHÉ I. jr. (1973): A *Solanum* genus *Morella* szakcsojának vizsgálatáról: I. Adatok a *Solanum nigrum* L. morfológiájához. [Investigations of the *Morella* section of *Solanum* genus: I. Data on the morphology of *Solanum nigrum* L.]. Bot. Közlem. 60:191–198. – HÄUPLER H. (1974): *Solanum nitidibaccatum* Bitter and *Solanum sarachoides* Sendtner em. Bitter, zwei gut unterscheidbare Nachtschattenarten aus der Sektion *Solanum* (= *Maurella*). Göttinger Florist. Rundbr. 8:98–105. – HENDERSON R. J. F. (1974): *Solanum nigrum* L. (Solanaceae) and related species in Australia. Contrib. Queensl. Herb. 16:1–78. – MÁTHÉ I. et MÁTHÉ I. jr. (1974): Data on the European area of the chemical taxa of *Solanum dulcamara* L. Acta Bot. Acad. Sci. Hung. 19:441–451. – HACHLER E. M. (1975): Opětovný výskyt zavlečeného lilku ostnatého. Živa 23:211. – BRÜCHER H. (1975): The domestication and migration of the common potato. Kulturpflanze 23:11–74. – SCHILLING E. E. jr. et HEISER C. B. jr. (1976): Re-examination of a numerical taxonomic study of *Solanum* species and hybrids. Taxon 25:451–462. – EDMONDS J. M. (1977): Taxonomic studies on *Solanum* section *Solanum* (*Maurella*). Bot. J. Linn. Soc. 75:141–178. – SCHNEIDER W. (1977): Pflanzen, von denen in der mitteleuropäischen Literatur selten oder gar keine Abbildungen zu finden sind. Folge 1. *Eruca sativa*, *Eragrostis tef*, *Solanum rostratum*, *S. sisymbriifolium*, *S. sodomacum*. Göttinger Florist. Rundbr. 10(4):85–91. – EDMONDS J. M. (1978): Numerical taxonomic studies on *Solanum* L. section *Solanum* (*Maurella*). Bot. J. Linn. Soc. 76:27–51. – CHILD A. (1979): A review of branching patterns in the Solanaceae. In: HAWKES J. G. et al. [red.], The biology and taxonomy of the Solanaceae, p. 345–356. London. – EDMONDS J. M. (1979a): Nomenclatural notes on some species of *Solanum* L. found in Europe. Bot. J. Linn. Soc. 78:213–233. – EDMONDS J. M. (1979b): Biosystematics of *Solanum* L. section *Solanum* (*Maurella*). In: HAWKES J. G. et al. [red.], The biology and taxonomy of the Solanaceae, p. 529–548. London. – HEISER C. B. jr., BURTON D. L. et SCHILLING E. E. jr. (1979): Biosystematic and taxometric studies of the *Solanum nigrum* complex in eastern North America. In: HAWKES J. G. et al. [red.], The biology and taxonomy of the Solanaceae, p. 513–527. London. – MÁTHÉ I. jr. et MÁTHÉ I. (1979): Variation in alkaloids in *Solanum dulcamara* L. In: HAWKES J. G. et al. [red.], The biology and taxonomy of the Solanaceae, p. 211–222. London. – SCHREIBER K. (1979): The steroid alkaloids of *Solanum*. In: HAWKES J. G. et al. [red.], The biology and taxonomy of the Solanaceae, p. 193–202. London. – SCHILLING E. E. (1981): Systematics of *Solanum* sect. *Solanum* (Solanaceae) in North America. Syst. Bot. 6: 172–185. – EDMONDS J. M. (1982): Epidermal hair morphology in *Solanum* L. section *Solanum*. Bot. J. Linn. Soc. 85:153–167. – EDMONDS J. M. (1983): Seed coat structure and development in *Solanum* L. section *Solanum* (Solanaceae). Bot. J. Linn. Soc. 87:229–246. – EDMONDS J. M. (1984a): *Solanum* L. section *Solanum*: name change in *S. villosum* Miller. Bot. J. Linn. Soc. 89:165–170. – EDMONDS J. M. (1984b): Pollen morphology of *Solanum* L. section *Solanum*. Bot. J. Linn. Soc. 88: 237–251. – EDMONDS J. M. (1986): Biosystematics of *Solanum sarachoides* Sendtner and *S. physalifolium* Rusby (*S. nitidibaccatum* Bitter). Bot. J. Linn. Soc. 92:1–38. – VALŠÍKOVÁ M. et al. (1987): Papriky, rajčiaky a baklažány. Bratislava. – HAWKES J. G. (1989): Nomenclatural and taxonomic notes on the infrageneric taxa of the tuber-bearing *Solanum* (Solanaceae). Taxon 38:489–492. – VOLKOVA E. M. (1990): Sravnitel'naja anatomija i ul'trastruktura semennoj kožury paslenov sekcii

*) Zpracovali J. Štěpánek a P. Tomšovic (*Solanum tuberosum*)

Solanum. Biol. Nauki, Moskva, 11:112–120. – MIKOLÁŠ V. (1991): *Solanum scabrum* Miller: lilek borůvkovitý, nový druh ve flóře Slovenska. Biológia, Bratislava, ser. A, 46:31–36. – PROHENS J., RUIZ J. J. et NÚEZ F. (1996): The pepino (*Solanum muricatum*, Solanaceae): a „new” crop with a history. Econ. Bot. 50:355–368.

Byliny, polokeře, keře nebo nízké stromy (ve stř. Evropě pouze jednoleté nebo vytrvalé byliny a polokeře), lysé nebo chlupaté jednoduchými nebo větvenými chlupy, někdy ostnité. Listy střídavé (někdy na květonosných částech lodyhy zdánlivě vstřícné), řapíkaté, jednoduché, celistvé až peřenosečné, nebo přetřhaně lichozpeřené. Květenství mimoúžlabní, vrcholičnatá (nejčastěji chocholíkatý vijan), někdy velmi zjednodušená a chudokvětá. Květy pravidelné nebo souměrné; kalich 5–10cípý, za plodu nezvětšený nebo jen mírně zvětšený; koruna 5cípá, kolovitá nebo šir. zvonkovitá, často s cípy nazpět obrácenými; tyčinek 5, epipetalních, s nitkami velmi krátkými, k bázi koruny přirostlými, prašníky poměrně dlouhé, podélně vzájemně sblížené nebo dokonce laterálně srostlé v trubku, otevírající se otvorem na vrcholu prašných váčků nebo též laterální podélnou štěrbinou. Plod vícesemenná bobule; v dužnině pod pokožkou někdy přítomna tvrdá tělíska ze sklerenchymatického pletiva. Semena nejčastěji zploštělá, někdy se zřetelným lemem na okraji. – Přes 1000 druhů v tropech až mírných pásech celého světa, s největší rozmanitostí v Jižní Americe. – Entomogam. Alogam. Autogam. Endozoochor. (Endoantropochor.) Barochor.

Poznámka 1: Termínem mimoúžlabní květenství je označován zajímavý morfologický jev vyskytující se asi u všech druhů rodu (podrobněji v DANERT 1967 a CHILD 1979): zdánlivě postranní květenství vyrůstají na zdánlivé hlavní lodyze. Ve skutečnosti jsou květenství vždy koncová, avšak vrchol hlavní lodyhy je zatlačen do postranního postavení. Naopak jednotlivé větve sympodiálně složené lodyhy pokračují v ortotropickém růstu a vytvářejí tak dojem jediné nevětvené lodyhy. Úžlabní pupen, ze kterého vyrůstají tyto větve, je vždy posunut ± výrazně nahoru po řapíku příslušného listu. Tak se inserce tohoto listu ocitá nad květenstvím (a proto je květenství tomuto listu také vždy protistojné).

Poznámka 2: V dužnině pod pokožkou zralých plodů, především v jejich apikální části, jsou u některých druhů vytvořena tvrdá tělíska různého tvaru (sklereidy), vytvořená ze sklerenchymatického pletiva (viz DANERT 1969, kde lze nalézt odkazy na další prameny). Tato tělíska se někdy barvou a povrchovou skulpturou podobají semenům, avšak vždy se odlišují tvarem a často velikostí. Přítomnost sklerenchymatických tělísek je druhově specifická a v některých skupinách představuje užitečný diagnostický znak. Z druhů u nás se vyskytujících se tato tělíska vytvářejí pouze u *S. americanum* MILL. a *S. triflorum* NUTT.

Poznámka 3: Při určování rostlin z okruhu *S. nigrum* L. (sect. *Solanum*) je mnohdy nezbytné znát barvu zralých bobulí a postavení kališních cípů za zralosti plodů. Vzhledem k tomu, že hodnocení těchto znaků na herbarizovaném materiálu je obvykle obtížné nebo zcela nemožné, je záhodno tyto znaky zaznamenat v terénu při sběru nebo při preparaci rostlin před sušením.

Poznámka 4: Většina druhů obsahuje různá množství steroidních alkaloidů, obvykle ve formě glykosidů (stručný přehled v práci SCHREIBER 1979). Farmaceuticky významných je jen několik druhů, včetně *S. sisymbriifolium* LAM., pěstovaných pro využitelný obsah steroidního alkaloidu solasodinu, používaného jako farmaceutická surovina pro přípravu steroidních léčiv. Extrakt z některých druhů obsahující steroidní glykoalkaloidy se používá v oblastech zamořených bilháriózou (schistosomózou) k hubení vodních měkkýšů, a tak k poměrně levnému omezování této choroby.

Poznámka 5: Některé druhy jsou významnými plodinami, v širším měřítku zejména *S. tuberosum* L., popř. též *S. melongena* L., mnohé další druhy se pěstují v menší míře, především v tropech, jako listová a plodová zelenina, popř. ovoce, koření apod. (za zmínku stojí např. lilek lidojedův, *S. anthropophagorum* SEEM., důležitá součást specialit místní kuchyně na ostrovech Fidži).

1a	Odění převážně z chlupů hvězdovitých nebo větvených	2
b	Odění pouze z chlupů jednoduchých nebo rostliny lysé	9
2a	Lodyhy a listy citelně ostnité	3
b	Lodyhy a listy bez ostnů nebo jen s drobnými osténky	8
3a	Květy zřetelně zygomorfni, koruna žlutá, dol. tyčinka mnohem delší než ostatní	
	12. <i>S. cornutum</i>	
b	Květy pravidelné, koruna červenofialová, modrá nebo bílá, všechny tyčinky stejně dlouhé ...	4
4a	Listy vejčité až šir. vejčité, na okraji pouze mělce oddáleně laločnaté	5
b	Listy vejčité, šir. vejčité nebo eliptické, výrazně peřenodílné až peřenosečné v chobotnatě zubaté až nepravidelně peřenodílné úkrojky nebo listy (úzce) kopinaté až úzce eliptické, peřenoklané až peřenodílné	6
5a	Květenství 9–16květá, bobule kulovité, ca 1 cm v průměru; rostliny vz. zavlékané	
	13. <i>S. carolinense</i>	
b	Květenství 1–5květá, bobule vejcovité, obvejcovité či kyjovité, zpravidla delší než 10 cm; rostliny pěstované	
	16. <i>S. melongena</i>	

- 6a Čepel listů v obrysu kopinatá, úzce kopinatá až úzce eliptická, peřenoklaná až peřenodílná v trojúhelníkovité, celokrajné úkrojky **14. *S. pyracanthos***
- b Čepel listů v obrysu vejčitá, šir. vejčitá nebo eliptická, výrazně peřenodílná až peřenosečná v cho-
botnatě zubaté až nepravidelně peřenodílné úkrojky **7**
- 7a Koruna 25–30 mm v průměru, světle fialová, bobule žluté **11. *S. linneanum***
- b Koruna 30–35 mm v průměru, světle modrá až bílá, bobule oranžově červené
..... **10. *S. sisymbriifolium***
- 8a Listy vejčité až šir. vejčité, zpravidla 10–13 cm dl., 8–10 cm šir.; bobule podlouhlé, delší než
4 cm **16. *S. melongena***
- b Listy úzce kopinaté až úzce obkopinaté, nejčastěji 4–7 cm dl., 1,0–1,5 cm šir.; bobule kulovité,
1,5–2,0 cm v průměru ***S. capsicastrum*** (viz Poznámka 3 na str. 279)
- 9a Listy přetřhovaně lichozpeřené; podzemní oddenkové výběžky s hlízami **9. *S. tuberosum***
- b Listy jednoduché, celistvé nebo členěné; rostliny bez podzemních oddenkových výběžků
s hlízami **10**
- 10a Rostliny zcela lysé; listy úzce kopinaté, úzce podlouhlé až úzce obkopinaté, 1,0–1,5 cm šir.
..... ***S. pseudocapsicum*** (viz Poznámka 3 na str. 279)
- b Rostliny alespoň řídce chlupaté; listy jiných tvarů, vždy širší než 1,5 cm **11**
- 11a Bobule velké, více než 4 cm v průměru, voskově žluté, popř. fialově podélně žíhané, semena po
celém obvodu s tenkým světlejším lemem; rostliny pěstované
..... ***S. muricatum*** (viz Poznámka 1 na str. 279)
- b Bobule méně než 2 cm v průměru, fialově černé, zelené, žlutozelené, žluté nebo červené, semena
bez obvodového lemu; rostliny planě rostoucí nebo pěstované **12**
- 12a Rostliny vytrvalé, na bázi dřevnaté, popínavé; květenství větvené, koruny modrofialové
..... **1. *S. dulcamara***
- b V podmínkách středoevropského klimatu pouze jednoleté byliny, nepopínavé; květenství nevět-
vené nebo velmi vz. větvené (*S. scabrum*), koruny bílé nebo modravě naběhlé **13**
- 13a Listy hluboce peřenosečné s čárkovitými, ostře zašpičatělými úkrojky **15. *S. triflorum***
- b Listy ± celistvé, celokrajné nebo mělce laločnaté (chobotnaté) až hrubě zubaté **14**
- 14a Kalich za plodu zřetelně zvětšený, kališní cípy zakrývající 1/2–2/3 bobule
..... **7. *S. physalifolium***
- b Kalich za plodu jen nepatrně zvětšený, kališní cípy zakrývající jen bázi bobule **15**
- 15a Květenství nejčastěji 4–12květá, prašníky purpurově hnědé, vz. žluté; bobule fialově černé, 12–16
mm šir. **6. *S. scabrum***
- b Květenství 3–9květá, prašníky žluté; bobule fialově černé, zelené, žluté nebo červené, vždy méně
než 10 mm šir. **16**
- 16a Plodní stopky zpravidla vzpřímené; semena méně než 1,5 mm dl., v dužnaté vrstvě pod pokož-
kou bobulí několik tvrdých tělísek ze sklerotizovaných buněk **8. *S. americanum***
- b Plodní stopky ± sehnuté; semena více než 1,7 mm dl., dužnatá vrstva pod pokožkou bobulí bez
tvrdých tělísek **17**
- 17a Květenství 3–5květá, stopky květenství nejčastěji 5–8 mm dl.; bobule obvykle šir. vejcovité, delší
než široké, méně často kulovité, žluté, červené nebo oranžové, kališní cípy za plodu ± nazpět
odstálé **18**
- b Květenství 5–9květá, stopky květenství 12–20 mm dl.; bobule kulovité, fialově černé, zelené nebo
žlutozelené, kališní cípy k plodu ± přitisklé **19**
- 18a Rostliny ± hustě odstále žláznatě chlupaté, lodyhy nevýrazně hranaté, s hranami hladkými nebo
nezřetelně hrbolkatými; bobule žluté, červené nebo oranžové **4. *S. villosum***
- b Rostliny nežláznaté, poměrně řídce oděné ± přitisklými jednoduchými krycími chlupy, lodyhy
křídlatě hranaté s hranami zřetelně zubatými nebo hrbolkatými; bobule oranžově červené
..... **5. *S. alatum***
- 19a Rostliny odstále žláznatě chlupaté **3. *S. decipiens***
- b Rostliny nežláznaté, velmi řídce oděné pouze ± přitisklými jednoduchými krycími chlupy
..... **2. *S. nigrum***

1. *Solanum dulcamara* L. – lilek potměchuť

Tab. 39/3

Solanum dulcamara LINNAEUS Sp. Pl. 185, 1753. – Syn.: *Solanum dulcamara* var. *rupestre* F. W. SCHMIDT Fl. Boëm. Inch. 2:96, 1793. – *Dulcamara flexuosa* MOENCH Meth. Pl. 514, 1794.

Exsikáty: PETRAK Fl. Bohem. Morav. Exs., no 862. – TAUSCH Dendr. Bohem., fasc. II, sine no. – TAUSCH Herb. Fl. Bohem., no 1075. – Extra fines: BAENITZ Herb. Europ., no 2274. – BORNHÖLLER Iter Pers.-Turc., no 3073 (ut *S. persicum* WILLD.). – DÖRFLER Herb. Norm., no 5300 (ut *S. dulcamara* var. *marinum*). – Fl. Exs. Austro-Hung., no 3290. – Fl. Lusit. Exs., no 704. – Fl. Neerl. Exs., no 82. – Fl. Siles. Exs., no 87.

Polokeře na bázi větvené, s větvemi bylinnými, ± nevětvenými, popínávkami či poléhavými, 30–200(–300) cm dl., oblými, s tenkými podélnými lištami, zelenými, v mládí přitiskle chlupatými jednoduchými chlupy, posléze olysalými, vz. plstnatě chlupatými. Listy řapíkaté, jen pozvolna se k vrcholu lodyhy zmenšující, sytě tmavě zelené, v mládí hlavně na žilkách a na okraji řídce krátce chlupaté jednoduchými, 0,1–0,2(–0,4) mm dl., bělavými až narezle hnědavými chlupy, později olysalé, vz. odění hustější; čepel nejčastěji (3–)4–7 cm dl., (2–)3–4 cm šir., buď celistvá, vejčitá až šir. vejčitá, špičatá, celokrajná s okrajem někdy mírně zvlněným, na bázi ± uťatá nebo mělce srdčitá, nebo čepel charakteristicky členěná (hrálovitě ouškatá) s velkým, ± vejčitým koncovým úkrojkem a na bázi na každé straně (někdy jen na jedné straně) s jedním rozestálým asymetrickým postranním úkrojkem proměnlivé velikosti, někdy zářez čepel mezi koncovým a postranním úkrojkem ± až ke stř. žilce (list trojčetný); řapík 2,0–2,5 cm dl. Květenství 6–12(–15)květá, zpravidla větvená; květní stopky obloukem mírně skloněné, lysé. Kalich vytrvalý, do 1/3–1/4 členěný v tupé až tupě špičaté cípy, řídce přitiskle krátce chlupatý nebo lysý, na okrajích cípů vždy hustě krátce (0,1 mm) chlupatý; koruna kolovitá, ca 12–15 mm v průměru, s krátkou trubkou a kopinatými, zpravidla nazpět ohnutými cípy, modrofialová, v ústí trubky těsně nad inzercí tyčinek s 5 páry nepravidelně obvejčitých, ca 1 mm dl., hnědozelených, bíle lemovaných skvrnek, lysá, jen na okrajích cípů hustě krátce odstále chlupatá; tyčinky přirostlé nitkami k dol. části korunní trubky, nitky ca 0,5 mm dl., prašníky bočně vzájemně srostlé v mírně kuželovitou, z koruny vyčnívající trubičku, 5–6 mm dl., žluté, na vrcholu se otevírající 2 šklebivými šterbinami; semeník vejcovitý, pozvolna přecházející v tenkou, ca 7–8 mm dl., z trubičky prašníků vyčnívající čnělku zakončenou hlavičkovitou bliznou. Plodní stopky obloukem sklo-

něné; bobule ± vejcovité, červené, ca 1 cm dl., nejčastěji s 30–45 semeny. Semena zploštělá, v obrysu nepravidelně šir. eliptická až okrouhlá, 2,5–3,0 mm dl., hnědá, na povrchu hustě jemně jamkatá. VI–IX. Ff, Hkf (Ef). Tox.

2n = 24 (ČR: 11a. Všet. Pol.)

Variabilita: Zpravidla se rozeznávají vnitrodruhové systematické jednotky založené na tvaru listové čepel. Rostliny mohou mít čepel listů celistvou (var. *integrifolium* SCHUR), a to buď s bázi srdčitou (var. *cordifolium* PETERM. = var. *assimile* FRIV. et GRISEB.), nebo uťatou až klínovitou (var. *ovatum* PETERM. = var. *rupestre* F. W. SCHMIDT), častější jsou však rostliny s bázi listovou hrálovitě ouškatou (var. *auriculato-partitum* SCHUR) nebo jsou na rostlině přítomny oba typy listů (var. *variifolium* SCHUR). Tato proměnlivost, byť velmi nápadná, je taxonomicky bezvýznamná a souvisí spíše s ontogenetickým stavem rostliny nebo s konkrétními stanovištními podmínkami. Rovněž tu a tam se objevující bělokvěté rostliny [f. *albiflorum* (OPIZ)] představují jen nevýznamnou mutační odchylku. Zajímavější je existence různých chemotypů definovaných obsahem jednotlivých alkaloidů. V z. a s. Evropě v oblastech s vlhčím, oceáničtější klimatem převažují populace produkující alkaloid tomatidenol; u těchto rostlin je zřetelná tendence k vývinu hustějšího a nápadnějšího odění (var. *tomentosum* KOCH, f. *litorale* RAAB). Sušší oblasti v. Evropy hostí ve větší míře populace rostlin obsahujících převážně alkaloid soladulcin a tyto rostliny jeví tendenci k méně vyvinutému odění (MATHÉ et MATHÉ 1979). Střední Evropou prochází hranice mezi těmito ± vikarizujícími, dosud taxonomicky nedostižnými chemotypy. I když v ČR zřejmě rostou hlavně populace rostlin málo chlupatých a olysalých, nelze vyloučit v z. a s. oblastech státu výskyt populací chlupatějšího morfotypu.

Ekologie a cenologie: Lemy a světliny lužních lesů a mokřadních olšin, rákosiny a křoviny na březích potoků, řek a tůní, ale i kamenné tarasy v polích, staré zdi, sutě a skály; nevzácně též jako epifyt v rozsochách starých vrb a v korunách vrb seřezávaných na babku. Nejčastěji na půdách vlhkých až zbahnělých, živinami bohatých, humózních, s kyselou až neutrální reakcí. Ve společenstvech tříd *Salicetea purpureae*, *Alnetea glutinosae* a *Phragmito-Magnocaricetea*, řádu *Convolvuletalia sepium*, občas i třídy *Epilobietea angustifolii*. Diagnostický druh svazů *Salicion albae*, *Alnion glutinosae*, *Carici-Rumicion hydro-lapathi* a *Senecion fluviatilis*.

Rozšíření v ČR: Roztroušeně až hojně po celém území v termofytiku a v teplejším mezofytiku, v chladnějších oblastech mezofytika a v oreofytiku velmi vzácně nebo chybí. Souvislý výskyt od planárního do suprakolinního stupně, z hlediska výškového rozsahu končí přibližně v rozmezí nadmořských výšek 550–600 m. Výše položené lokality jsou již ojedinělé (max.: Rychlebské hory, hora Smrčnick, 760 m; Šumava, Vltavský luh u Želnavy, 730 m). – Mapy: SLAVÍK Zpr. Čs. Bot. Společ. 8(1973):163, 1974.

T: ve všech fyt. o. – **M:** pravděpodobně ve všech fyt. o. [údaje chybějí z 22. Halštr. vrch., 23. Smrč., 34. Plán. hřeb., 49. Frýdl. pah., 57. Podzvič., 59. Orl. podh.]. – **O:** 87. Brdy (Hutě pod Třemšínem), 88g. Hornovlt. kotl. (Pěkná; Želnavá), 90. Jihl. vrchy (Řásná), 91. Žďár. vrchy (Žďár nad Sázavou, Pílský les; Mělkovice), 98. Níz. Jes. (Dětřichov, údolí Bystřice).

Celkové rozšíření: Evropa na sever po Skotsko, j. Norsko, stf. Švédsko, j. Finsko a s. Rusko, z. Sibiř až po Bajkal, sv. Afrika, s. část Malé Asie, Kavkaz a Zakavkazí; izolované arealy ve Střední Asii a na Blízkém východě. – Mapy: HULTÉN CP 1971:307; MEUSEL et al. 1978:387; HULTÉN NE 1986:812.

V ý z n a m: Dříve byly k léčebným účelům využívány sušené mladé lodyhy sbírané po opadání listů ('stipites dulcamarae').

2. *Solanum nigrum* L. – lilek černý Tab. 40/1

Solanum nigrum LINNAEUS Sp. Pl. 186, 1753. – Syn.: *Solanum humile* BERNH. in WILLD. Enum. Pl. 236, 1809. – *S. tauschii* OPIZ in BERCHT. et OPIZ Oekon.-Techn. Fl. Böhm. 3/2, p. XX, 1843. – *S. nitens* OPIZ in BERCHT. et OPIZ Oekon.-Techn. Fl. Böhm. 3/2, p. XXI, 1843. – *S. nigrum* subsp. *genuinum* ČELAK. Prodr. Fl. Böhm. 2:309, 1871, nom. inval. – *S. nigrum* var. *luteum* ČELAK. Prodr. Fl. Böhm. 2:309, 1871. – *S. nigrum* var. *chlorocarpum* (SPENNER) ČELAK. Prodr. Fl. Böhm. 2:309, 1871. – *S. nigrum* subsp. *humile* auct. non (BERNH.) MARZELL 1927.

Exsikáty: PETRAK Fl. Bohem. Morav. Exs., no 676. – SIEBER Fl. Bohem., sine no. – TAUSCH Herb. Fl. Bohem., no 1076. – Extra fines: Fl. Neerl. Exs., no 640. – Gerb. Fl. SSSR, no 5887. – Pl. Brit. Exs., no 192.

Jednoleté, tmavě zelené byliny. Lodyha přímá nebo šikmá, (10–)30–50(–70) cm vys., větvená s větvemi rozestálými, někdy skloněnými a ± poléhavými, oblá nebo tupě hranatá, v hor. části nevýrazně křídlatá, světle zelená, v mládí řídce oděná krátkými (obvykle 0,2–0,4 mm dl.), jednoduchými, nežláznatými, nahoru zahnutými nebo přitisklými chlupy, později často olýsalá. Listy řapíkaté, tmavě zelené, hlavně v mládí s dosti řídkými, nejčastěji 0,1–0,3 mm dl., jednoduchými chlupy zejména na žilkách rubu čepele a na řapíku, později olýsalé; čepel kopinatá až šir. vejčitá, na hlavní lodyze 7–10 cm dl., 3,5–6,0 cm šir., zašpičatělá, celokrajná nebo až výrazně laločnatá (var. *atriplicifolium*), na bázi klínovitá a sbíhající mírně na řapík; řapík nejčastěji 1,0–2,0(–3,5) cm dl. Květenství mimoúžlabní, (4–)5–7(–10)květá; stopka květenství 13–20 mm dl., za plodu nejčastěji 15–30 mm dl., stopky květní 6–9 mm dl., obojí s řídkými až stf. hustými, nahoru ± přitisklými, 0,2–0,3 mm dl.,

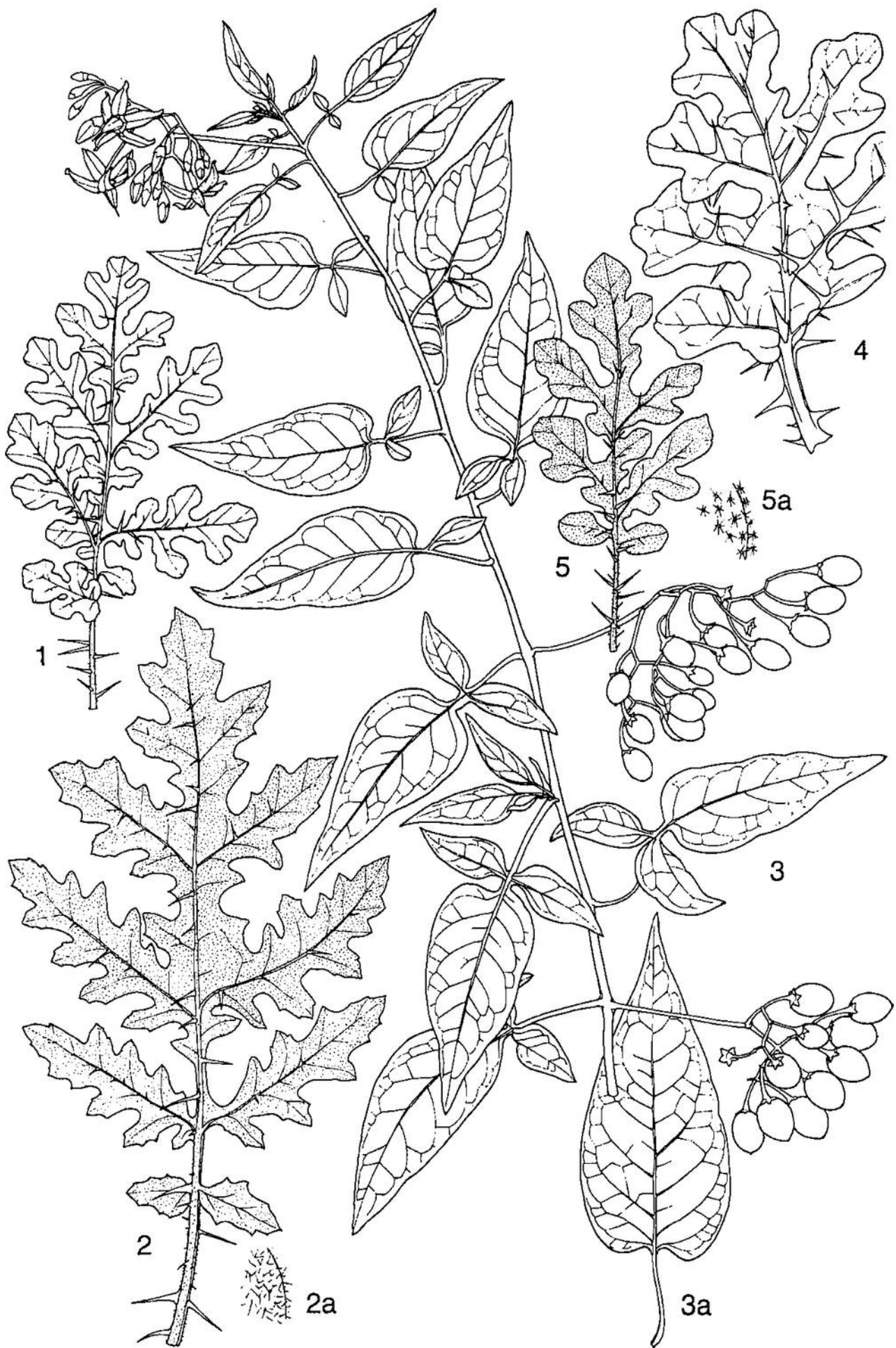
jednoduchými chlupy. Kalich zvonkovitý, 2,0–2,5 mm dl., do 1/3–1/2 členěný v ± zaokrouhlené cípy, přitiskle krátce řídce chlupatý nebo téměř lysý, za plodu 2,5–3,0 mm dl., ± přitisklý k bobuli, zpravidla do ca 2/3 členěný ve vejčité (delší než široké) cípy vzájemně oddělené klínovitými až pravoúhle klínovitými zářezy; koruna koloovitá, 8–11(–12) mm v průměru, bílá, na cípech často světle modrofialově naběhlá, vně hustě kratičce srstnatá, s vejčitými až úzce trojúhelníkovitými, na konci často nazpět zahnutými cípy; nitky tyčinek na vnitřní straně hustě odstále chlupaté, prašníky volné, 2,3–3,5 mm dl. (za sucha 2,0–2,5 mm dl.), žluté, pukající 2 apikálními šklebivými štěrbinami přecházejícími v úzkou laterální štěrbinu na každé straně prašníku; čnělka 2,5–3,0 mm dl., s paličkovitou bliznou, v dol. části huňatě chlupatá. Bobule kulovité, ca 7–8 mm v průměru, se stopkami obloukem sehnutými, nejčastěji s 50–70 semeny, za zralosti fialově černé nebo zelené, popř. žlutozelené. Semena zploštělá, v obrysu nepravidelně šir. vejčitá, 2,0–2,3 mm dl., pískově hnědá, na povrchu hustě jemně jamkatá. VI–X. Tf.

$2n = 72$ (ČR: 11a. Všet. Pol., 65. Kutnoh. pah.)

Variabilita: Tradičně vysoce hodnocená proměnlivost spočívá v barvě plodů. Vedle nejčastěji se vyskytujících rostlin s bobulemi za zralosti fialově černými (f. *nigrum*) lze běžně nalézt rostliny se zralými bobulemi zelenými až žlutozelenými (f. *chlorocarpum* LINDMAN). Jedná se o znak zřejmě jednoduše mendelisticky děděný, jehož dopad nepřesahuje v taxonomickém vyjádření formu jako nejvyšší systematickou kategorii vhodnou k vyjádření individuální variability. Vyšší hodnocení tradované v naší botanické literatuře [„subsp. *humile* (BERNH.) MARZELL“, kteréžto jméno se však vztahuje k *S. alatum* MOENCH] je výsledkem zmatečné snahy vytvořit ve skutečnosti neexistující vazbu mezi znakem zelené plody a taxonomicky pravděpodobně významnějším jevem – odchylkou ve tvaru okraje listové čepele. Takové rostliny s nápadně laločnatě zubatými listy (var. *atriplicifolium* G. F. W. MEYER) jeví v ČR dokonce určitou geografickou vazbu na Panonské termofytikum a do jiných oblastí jsou asi jen přechodně zavlečány; zasloužily by si zevrubnější studium. Pravděpodobně jako následek nahodilých a nevýznamných mutací se lze vzácně setkat s rostlinami s prodlouženými, úzce podlouhlými korunními cípy, které pak bývají sytější modrofialově zbarvené.

Ekologie a cenologie: Komposty, okraje hnojišť, lemy vesnických stok a odpadních stružek, deprese na čerstvých smetištích, okraje husích pastvišť, okolí silážních jam, dvory hospodářských objektů, dna letněných rybníků, záস্যы krmiva pro zvěř, jako plevel v zelinářských zahradách a na čerstvě vyhnojených polích

Tab. 39: 1 *Solanum citrullifolium*, list. – 2 *S. sisymbriifolium*, list, 2a – odění listu. – 3 *S. dulcamara*, 3a – list. – 4 *S. linneanum*, list. – 5 *S. cornutum*, list, 5a – odění listu.

okopanin, na chmelnicích, v kulturách kukuřice apod. Na různých substrátech, častěji na půdách čerstvě vlhkých a dusíkem bohatých, v synantropních společenstvech tříd *Plantaginetea majoris*, *Galio-Urticetea*, *Chenopodietea* (diagnostický druh svazu *Fumario-Euphorbion*) a *Bidentetea tripartitae*.

Rozšíření v ČR: Archeofyt dosti častý v teplejších oblastech. Ve vyšších a chladnějších polohách mezofytika vzácně, mnohde pravděpodobně nedozrává a je odkázán na opakovaná zavlékání. Do oreofytika ojediněle zavlečen. Trvalý výskyt v planárním a kolinním stupni, přechodné nálezy až ze submontánních poloh (max.: Dražanská plošina, Buková, ca 670 m).

T: ve všech fyt. o. [údaje chybějí z fyt. o. 19. B. Karp. step.]. – M: pravděpodobně ve všech fyt. o., byt v některých oblastech pouze jako opakovaně zavlekaný efemerofy [údaje chybějí z 22. Halštr. vrch., 25. Krušn. podh., 26. Čes. les, 27. Tachov. bráz., 29. Doup. vrchy, 33. Branž. hv., 34. Plán. hřeb., 43. Votic. vrch., 44. Mileš. střed., 46. Lab. písk., 50. Luž. hory, 54. Ješ. hřb., 55. Čes. ráj, 59. Orl. podh., 61. Dol. Poorl., 73. Hanuš.-rychleb. vrch., 79. Zlín. vrchy, 81. Host. vrchy, 82. Javorn.]. – O: 92. Jiz. hory (Velké Hamry; Tanvald).

Celkové rozšíření: Téměř celá Evropa, kromě nejsevernějších oblastí Britského souostroví a Skandinávie, z. a jz. Sibiř, Střední Asie, s. Afrika, Madagaskar, Indie, jv. Asie, v. Čína, Japonsko a Sachalin. Do Severní Ameriky (jv. a stř. část a při pacifickém pobřeží) pravděpodobně jen zavlečen. – Mapy: HULTÉN FA 1968:792; HULTÉN CP 1971:267 (incl. *S. americanum*; MEUSEL et al. 1978:387; HULTÉN NE 1986:811.

3. *Solanum decipiens* OPIZ – lilek vlnatý

Tab. 40/2

Solanum decipiens OPIZ in BERCHTOLD et OPIZ Oekon.-Techn. Fl. Böhm. 3/2, p. XXIV, 1843. – Syn.: *Solanum schultesii* OPIZ in BERCHT. et OPIZ Oekon.-Techn. Fl. Böhm. 3/2, p. XXIV, 1843. – *S. cecicum* OPIZ Lotos 4:94, 1854. – *S. nigrum* subsp. *schultesii* (OPIZ) WESSELY Feddes Repert. 63:311, 1961. – *S. nigrum* auct., non L. 1753. – *S. villosum* auct. fl. bohem. et morav., non MILL. 1768, nec LAM. 1794, nec (L.) WILLD. 1809. – *S. nigrum* subsp. *villosum* auct. fl. bohem. et morav., non ČELAK. 1871. – *S. luteum* MILL. subsp. *villosum* auct. non DOSTÁL 1949.

Exsikáty: Fl. Exs. Reipubl. Bohem. Slov., no 1167 [ut *S. villosum* (L.)]. – TAUSCH Herb. Fl. Bohem., no 1077 (ut *S. villosum* LAM.). – Extra fines: BAENITZ Herb. Europ., no 7818 (ut *S. villosum* L.), 8484 (ut *S. chlorocarpum* SPENNER). – Fl. Siles. Exs., no 290 (ut *S. nigrum* L.).

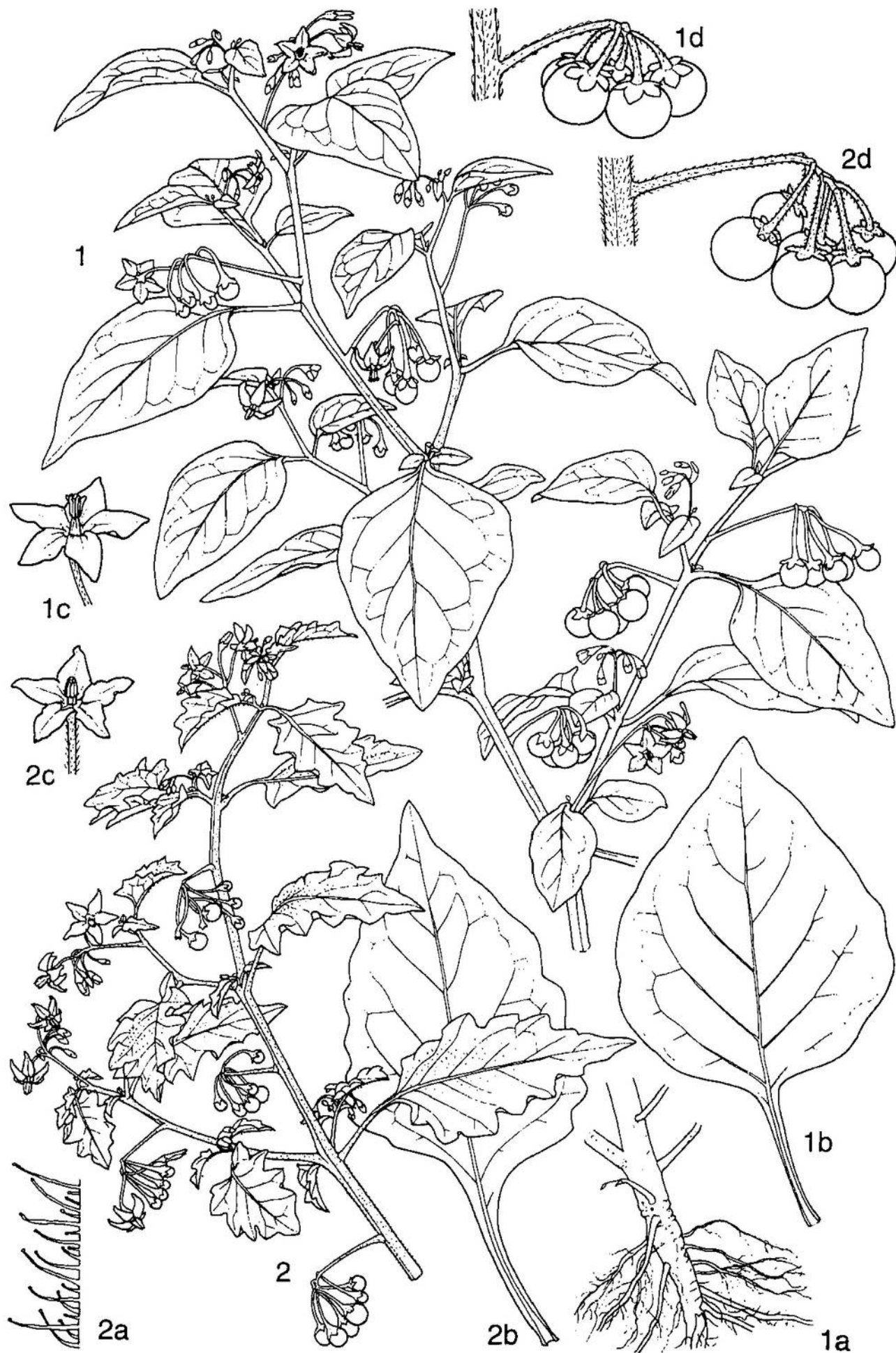
Jednoleté, tmavě šedozelené byliny s bohatě větveným hlavním kořenem. Lodyha přímá, (10–) 30–50(–80) cm vys., větvená s větviemi rozestálými až přímo odstálými, oblá nebo tupě hranatá,

v hor. části nevýrazně úzce křídlatá, zelená, často fialově naběhlá, hustě, ± rovnovážně oděná jednoduchými, žláznatými, měkkými (poněkud pokroucenými), nejčastěji 0,2–0,5(–0,8) mm dl. chlupy s kulovitou až elipsoidní světlou či nažloutlou lepkavou hlavičkou a ± řídce přimíšenými přisedlými žlázkami. Listy řapíkaté, tmavě šedozelené; čepel vejčitá, šir. vejčitá, někdy až okrouhle vejčitá, na hlavní lodyze 6–8(–10) cm dl., 3,0–4,5 (–7,0) cm šir., špičatá až tupě špičatá, na okraji zpravidla výrazně chobotnatá, na bázi klínovitá až ± uťatá, ale vždy sbíhající mírně na řapík, poměrně hustě oděná měkkými, nejčastěji 0,1–0,3(–0,5) mm dl. žláznatými chlupy; řapík 1–2(–3) cm dl., hustě žláznatě chlupatý. Květenství mimoužlabní, (3–)5–7(–9)květé; stopka květenství přímo až rovnovážně odstálá, (10–)12–13 (–20) mm dl., za plodu 15–25(–40) mm dl., hustě odstále žláznatě huňatá; stopky květní mírně skloněné, 6–8(–9) mm dl., ± hustě žláznatě chlupaté. Kalich zvonkovitý, ca 2 mm dl., do 2/5–1/2 členěný v ± zaokrouhlené cípy, nepřilíhající hustě, ale poměrně dlouze (0,2–0,3 mm) žláznatě chlupatý, za plodu až 2,5(–3,0) mm dl., ± přitisklý k bobuli, zpravidla do 1/2–2/3 členěný v ± vejčité (delší než široké) cípy vzájemně oddělené klínovitými až pravoúhle klínovitými zářezy; koruna kolovitá, 8–9(–12) mm v průměru, bílá, na cípech někdy světle modrofialově naběhlá, vně hustě krátce chlupatá, s vejčitými až úzce trojúhelníkovitými, na konci často nazpět zahnutými cípy; nitky tyčinek na vnitřní straně hustě odstále chlupaté, prašníky volné, 2,3–3,5 mm dl. (za sucha 2,0–2,5 mm dl.), žluté, pukající 2 apikálními šklebivými šterbinami přecházejícími v úzkou laterální šterbinu na každé straně prašníku; čnělka ca 3 mm dl., s paličkovitou bliznou, v dol. 2/3 huňatě chlupatá. Bobule kulovité, ca 7–8 mm v průměru, se stopkami obloukovitě sehnutými, nejčastěji s 40–60 semeny, za zralosti fialově černé až černozelelé, nebo (někdy i nažloutle) zelené. Semena zploštělá, v obrysu nepravidelně šir. eliptická až okrouhlá, 1,8–2,0(–2,2) mm dl., žlutohnědá, na povrchu hustě jemně jamkatá. VI–X. Tf.

2n = 72 (ČR: 4b. Lab. střed., 9. Dol. Povlt., 10b. Praž. kotl., 11a. Všet. Pol., 32. Křivokl.)

Poznámka 1: Lilek vlnatý se často pokládá za poddruh rovněž hexaploidního lilku černého [v takovém případě je jeho správným jménem *S. nigrum* subsp. *schultesii* (OPIZ) WESSELY]. Pro takové taxonomické řešení hovoří morfologická

Tab. 40: 1 *Solanum nigrum*, 1a – báze lodyhy s kořeny, 1b – list, 1c – květ, 1d – plodenství. – 2 *S. decipiens*, 2a – oděná lodyha, 2b – list, 2c – květ, 2d – plodenství.

podobnost obou taxonů a fakt, že pokusy o jejich vzájemné křížení byly úspěšné (EDMONDS 1977). Vzhledem k tomu, že si však přes vcelku sympatrické rozšíření uchovávají svou morfologickou a ekologickou identitu a z přírody kříženci známi nejsou, je zde použito druhového hodnocení.

Poznámka 2: Pravděpodobně nemožnost porovnat lílek vlnatý s lílkem žlutým, na našem území se ani v minulosti téměř nevyskytujícím, vedla moravské i české botaniky k chronicky mylné interpretaci jmen *S. villosum* MILL. a *S. luteum* MILL. Rostliny uváděné pod tímto označením jsou možná skoro výlučně *S. decipiens*. Vzhledem k možnosti záměny i s jinými lílky se žláznatým oděním nebyly takové údaje níže vzaty v úvahu, pokud nebyly doprovázeny kvalitním a určitelným herbářovým dokladem.

Herbářové sběry z xerothermních biotopů, na nichž rostliny obvykle mají menší velikost všech částí, chudší květenství a často též kratší květní, resp. plodní stopky, lze někdy jen s obtížemi od *S. villosum* MILL. odlišit, neboť i na dobře preparovaném materiálu se herbarizací zpravidla vytratí možnost posoudit důležité znaky v barvě bobulí a v postavení kališních cípů.

Variabilita: Podle barvy povrchu zralých bobulí se rozlišuje f. *schultesii* (OPIZ) mající zralé plody fialově černé a f. *luridum* (WESSELY) s plody žlutozelenými.

Ekologie a cenologie: Navážky, rumiště a zbořeníště, skládky, komposty, paty zdí, okraje chodníků, železniční nádraží, plevel v okopaních a na zelinářských zahradách, na vysychavých až čerstvě vlhkých, obvykle skeletovitých, úživných, vápníkem a dusíkem bohatých půdách. V synantropních společenstvech jednoletků, především v teplomilnějších společenstvech třídy *Chenopodietea*.

Rozšíření v ČR: Roztroušeně v nejteplejších oblastech, především uvnitř a v bezprostředním okolí městských aglomerací; do mezofytika zasahuje jen do jeho teplotně nejvhodnějších končin, popř. se objevuje ve větších sídlech nebo poblíž textilních a potravinářských podniků. Většina nalezišť je v planárním a kolinním stupni, výše nejsou pravděpodobně výskyty trvalé (max.: Jindřichův Hradec, ca 450 m). Není jisté, zda výskyt ve stř. Evropě má archeofytický charakter nebo zda je novějšího data (neofyt).

T: 4. Loun.-lab. střed., 5. Terez. kotl. (Litoměřice; Terežín; Roudnice nad Labem), 7. Středočes. tab., 8. Čes. kras, 9. Dol. Povlt. (častý), 10. Praž. ploš. (hojný zejména v pražské aglomeraci), 11. Stř. Pol. (častý), 13. Rožď. pah. (Ohaře; Polní Chrást), 14. Cidl. pán. (Nový Bydžov; Chlumec nad Cidlinou), 15. Vých. Pol., 16. Znoj.-brn. pah. (roztr.), 18. Jihomor. úv. (hojný), 19. B. Karp. step. (Strážnice), 20. Jihomor. pah., 21. Haná (dost častý). – M: 32. Křivokl. (Beroun), 35. Podbrd. (Halouny), 38. Bud. pán. (České Budějovice; Vodňany), 41. Stř. Povlt. (Vrané nad Vltavou), 45. Verneř. střed. (Děčín, násep trati), 46. Lab. písk. (Dolní Chrástská), 48. Luž. kotl.

(Vratislavice nad Nisou), 55. Čes. ráj (Turnov; Mnichovo Hradiště), 56. Podkrk. (Stará Paka), 63. Českomor. mezih. (Česká Třebová), 65. Kutnoh. pah. (Kutná Hora), 67. Českomor. vrch. (Jindřichův Hradec), 68. Mor. podh. Vysoč. (Říčany u Brna), 70. Mor. kras (Obce), 73. Hanuš.-rychleb. vrch. (Třebešek), 83. Ostr. pán. (Ostrava, více lokalit), 84. Podbesk. pah. (Frýdek-Místek).

Celkové rozšíření: Nedostatečně známé; s jistotou se vyskytuje ve stř. a j. Evropě, pravděpodobně v celém Středozeemí, asi adventivní výskyty se udávají z Anglie a j. Švédska.

4. *Solanum villosum* MILL. – lílek žlutý

Tab. 41/1

Solanum villosum MILLER Gard. Dict., ed. 8, 1768. – Syn.: *Solanum nigrum* var. *villosum* L. Sp. Pl. 186, 1753. – *S. luteum* MILL. Gard. Dict., ed. 8, 1768. – *S. villosum* LAM. Tabl. Encycl. 2:18, 1794, non MILL. 1768. – *S. nigrum* subsp. *villosum* (L.) PERS. Syn. Pl. 1:224, 1805. – *S. villosum* (L.) WILLD. Enum. Pl. Hort. Bot. Berol. 236, 1809 non MILL. 1768, nec LAM. 1794. – *S. flavum* KIT. ex SCHULTES Österr. Fl., ed. 2, 1:394, 1814. – *S. kitaibelii* SCHULTES Österr. Fl., ed. 2, 1:395, 1814. – *S. nigrum* subsp. *villosum* ČELAK. Prodr. Fl. Böhm. 2:309, 1871, pro *S. villosum* LAM. 1794, non MILL. 1768. – *S. luteum* subsp. *villosum* (ČELAK.) DOSTÁL Květ. ČSR 2:1269, 1949, pro *S. villosum* LAM. 1794, non MILL. 1768.

Exsikáty: Extra fines: BALDACCII Iter Alban. Alter. 1894, no 271 (ut *Solanum* sp.). – Fl. Palaest. Exs., no 284 (ut *S. nigrum* L.).

Jednoleté, žlutavě zelené, žláznatě huňaté byliny. Lodyha přímá, (10–)25–40(–60) cm vys., větvená s větvemi šikmo odstávajícími, oblá nebo tupě hranatá, v hor. části nevýrazně křídlatá, s křídly velmi úzkými, téměř celokrajnými, zelená, dosti hustě oděná rovnovážnými až přímo odstálými, nejčastěji 0,3–0,8 mm dl., jednoduchými, žláznatými, měkkými (mírně zprohýbanými) chlupy s malou kulovitou až elipsoidní světlou či nažloutlou hlavičkou, kratšími, 0,1–0,3 mm dl., obloukem nahoru směřujícími ± žláznatými chlupy, a ± řídce přimíšenými přisedlými nebo krátce stopkatými, nanejvýš 0,1–0,2 mm dl. žlázkami s velkou, světle hnědou hlavičkou. Listy řapíkaté, světle (nažloutle) zelené, oděné obdobně jako lodyha, avšak zpravidla méně hustě; čepel obvykle šir. vejčitá až okrouhle vejčitá, na hlavní lodyze (3,0–)3,5–5,0(–7,0) cm dl., (2–)3–5(–6) cm šir., tupě špičatá, na okraji zpravidla výrazně mělce laločnatá, na bázi klínovitá až ± utátá, ale vždy sbíhající mírně na řapík, roztr. až hustě žláznatě chlupatá; řapík 15–30 mm dl., odstále žláznatě chlupatý. Květenství mimoúžlabní, 3–5(–6)

Tab. 41: 1 *Solanum villosum*, 1a – oděná lodyha, 1b – list, 1c – plodenství. – 2 *S. alatum*, 2a – list, 2b – květ, 2c – plodenství, 2d – oděná plodní stopky.

květě; stopka květenství přímo až rovnovážně odstálá, 5–7(–10) mm dl., za plodu 10–13 mm dl., dosti hustě přímo odstále žláznatě chlupatá; stopky květní mírně skloněné, $\pm$ hustě žláznatě chlupaté. Kalich zvonkovitý, ca 2 mm dl., ca do 1/2 členěný v $\pm$ zaokrouhlené cípy, dosti hustě, téměř přitiskle žláznatě chlupatý, za plodu až 3,0–3,5 mm dl., s nazpět odstálými cípy, zpravidla do 1/3–1/2 členěný v šir. trojúhelníkovité cípy vzájemně oddělené šir. klínovitými až tupými zářezy; koruna kolovitá, 10–14 mm v průměru, bílá, na cípech někdy světle modrofialově naběhlá, vně hustě krátce chlupatá, s vejčitými až úzce trojúhelníkovitými, na konci často nazpět zahnutými cípy; nitky tyčinek na vnitřní straně hustě odstále chlupaté, prašníky volné, 2,0–2,5 mm dl. (za sucha 1,8–2,2 mm dl.), žluté; čnělka ca 3 mm dl., s paličkovitou bliznou, v dol. části huňatě chlupatá. Bobule šir. vejcovité, se stopkami sehnutými, nejčastěji s 40–50 semeny, za zralosti jasně žluté nebo světle červené. Semena zploštělá, v obrysu nepravidelně šir. vejčitá až okrouhlá, 1,8–2,0 mm dl., hnědá až žlutohnědá, na povrchu hustě jemně jamkatá. VII–X. Tf.

$2n = 48$ (extra fines)

Ačkoli je lilek žlutý udáván ve starší i novější botanické literatuře jako součást naší květeny, není jisté, zda byl na našem území v minulosti nalezen. Jediný nepochybný doklad je uložen v herbáři PRC, nese označení „Prag“, není datován ani podepsán. Snad jej můžeme pokládat za doklad adventivního výskytu pravděpodobně z 1. poloviny 19. stol. Publikované údaje o přítomnosti tohoto druhu v ČR se vztahují téměř výlučně k velmi podobnému *S. decipiens* (viz Poznámka 2 na str. 268). S jistotou je doložen adventivní výskyt tohoto druhu teprve v nedávné době z Prahy (Praha-Libeň, MAREK 1998 PRC). Lilek žlutý je domovem v j. Evropě, na Blízkém východě a v s. Africe.

5. *Solanum alatum* MOENCH – lilek křídlatý

Tab. 41/2

Solanum alatum MOENCH Meth. Pl. 474, 1794. – Syn.: *Solanum rubrum* MILL. Gard. Dict., ed. 8, *Solanum* no 4, 1768, non L. 1767. – *S. humile* BERNH. in WILLD. Enum. Pl. Hort. Bot. Berol. 236, 1809. – *S. miniatum* BERNH. in WILLD. Enum. Pl. Hort. Bot. Berol. 236, 1809. – *S. villosum* LAM. var. *miniatum* (BERNH.) KOSTEL. Clavis Anal. Fl. Bohem. 34, 1824. – *S. nigrum* subsp. *puniceum* KIRSCHLEGER Fl. Alsace 1:532, 1852. – *S. nigrum* subsp. *alatum* (MOENCH) ČELAK. Prodr. Fl. Böhm. 2:309, 1871. – *S. nigrum* subsp. *miniatum* (BERNH.) ARCANGELI Comp. Fl. Ital. 497, 1882. – *S. nigrum* subsp. *humile* (BERNH.) MARZELL in HEGI III. Fl. Mitteleur. 5/4:2592, 1927. – *S. villosum* LAM. var. *alatum* (MOENCH)

MARZELL in HEGI III. Fl. Mitteleur. 5/4:2594, 1927. – *S. luteum* MILL. subsp. *alatum* (MOENCH) DOSTÁL Květ. ČSR 2:1270, 1949. – *S. villosum* MILL. subsp. *alatum* (MOENCH) DOSTÁL Folia Mus. Rer. Natur. Bohem. Occid., Bot. 21:11, 1984. – *S. villosum* MILL. subsp. *miniatum* (BERNH. in WILLD.) EDMONDS Bot. J. Linn. Soc. 89:166, 1984.

Exsikáty: SCHULTZ Herb. Norm., ser. n., no 2239. – TAUSCH Herb. Fl. Bohem., no 1078. – Extra fines: BAENITZ Herb. Europ., no 2636, 3117, 3118, 8483 (ut *S. flavum* KRT.). – HELDREICH Herb. Graecum Norm., no 586.

Jednoleté, světle zelené byliny. Lodyha přímá nebo šikmá až poléhavá, (10–)30–40 cm vys., větvená, oblá nebo tupě hranatá, v hor. 1/2 zřetelně křídlatá, s křídly oddáleně nepravidelně zubatými (zuby zakončené poměrně velkým, nahoru zahnutým, na bázi širokým chlupem), světle zelená, dosti hustě oděná krátkými, nejčastěji 0,2–0,4 mm dl., obloukem nahoru ohnutými až téměř přitisklými, na bázi zpravidla výrazně širokými (měchýřkovitými) nežláznatými jednoduchými chlupy a četnými $\pm$ přisedlými žlázkami se žlutavou až žlutohnědou, nelepavou hlavičkou. Listy řapíkaté, světle zelené, řídce až dosti hustě oděné drobnými, 0,1–0,3 mm dl., ke špičce listu zahnutými, bělavými, kuželovitými chlupy a roztroušeně (hustěji na řapíku a na okraji a žilkách rubu listu) velmi malými, nanejvýš 0,05 mm dl., $\pm$ přisedlými žlázkami s medově hnědou hlavičkou; čepel šir. vejčitá až vejčitě kosníkovitá, případně mírně hrálovitá, na hlavní lodyze až 5(–10) cm dl., 4(–6) cm šir., špičatá, na okraji chobotnatá až mělce laločnatá, na bázi klínovitá a sbíhající mírně na řapík; řapík nejčastěji 1,0–1,5(–2,0) cm dl. Květenství mimoúžlabní, 3–5(–6)květě; stopka květenství nejčastěji 5–8 mm dl., za plodu až 12 mm dl., stopky květní 4–6 mm dl., obojí s $\pm$ hustými, nahoru obloukem obrácenými, kuželovitými, někdy na bázi měchýřkovitými, 0,1–0,3 mm dl., jednoduchými nežláznatými chlupy a četnými vtroušenými přisedlými žlázkami. Kalich zvonkovitý, ca 2 mm dl., do 1/3 členěný v tupé cípy, přitiskle krátce chlupatý, za plodu 3,0–3,5 mm dl., volně přitisklý k bobuli, s nazpět odstálými cípy, zpravidla do 1/3–1/2 členěný v šir. trojúhelníkovité cípy vzájemně oddělené šir. klínovitými až tupými zářezy; koruna kolovitá, 8–12 mm v průměru, bílá, vně hustě kratičce papílnatě chlupatá, s $\pm$ vejčitými, na konci často nazpět zahnutými cípy; nitky tyčinek na vnitřní straně hustě odstále chlupaté, prašníky volné, 2,0–2,5 mm dl. (za sucha 1,8–2,0 mm dl.), žluté; čnělka 2,5–3,0 mm dl., s $\pm$ paličkovitou bliznou, v dol. části huňatě chlupatá. Bobule šir. vejcovité, někdy kulovité, ca 7–8 mm v průměru, se stopkami ca 1 cm dl., dolů sehnutými, nejčas-

těži s 35–50 semeny, za zralosti oranžové až rumělkově červené. Semena zploštělá, v obrysu nepravidelně šir. vejčitá, 2,0–2,2 mm dl., žlutohnědá, na povrchu hustě drobně a mělce jamkatá. VII–X. Tf.

 $2n = 48$ (extra fines)

Variabilita: Původní populace byly u nás morfolo-
gicky značně jednotité, význačné charakteristickým tvarem
listů s čepelemi vejčité koskivitými, pravidelně hranatě la-
ločnatými na okraji. Rostliny zavlékané na naše území v no-
vější době jsou obvykle morfoloogicky snadno odlišitelné,
s odchylným tvarem listů (čepele vejčité, úzce koskivité až
kopinaté, často téměř celokrajné).

Ekologie a rozšíření v ČR: Pravděpodobně archeofyt, rostoucí na smetištích, starých zdech (zejména zídkách ve vinicích a v blízkosti vinných sklípků), na zbořeništích, skládkách apod. Dříve rostl vzácně až roztroušeně především v teplých oblastech stř. a sz. Čech a na j. Moravě. V tomto století však postupně ustoupil; poslední nález rostlin původních populací je z r. 1969 (Hostěnice, A. ROUBAL PR), na Moravě byl sbírán naposledy ve 40. letech 20. stol. na několika lokalitách. Není vyloučeno, že původní populace u nás již vymřely. Jako adventiv se však objevuje opět, zavlékán zpravidla se surovinami pro textilní průmysl. △

T: 2a. Žatec. Poohří (Liběšice; Vysočany; Louny; Malnice; Postoloprty), 3. Podkruš. pán. (Bohosudov; Teplice; Chomutov), 4a. Loun. střed. (Bělušice, vrch Milá; Vtelno; Kozly, Tobiášův vrch), 4b. Lab. střed. (Ústí nad Labem, Střekov; Velké Žernoseky; Litoměřice), 5a. Dol. Poohří (Hostěnice), 5b. Roudn. písky (Vědomice; Roudnice, les Bor), 7c. Slán. tab. (Kralupy nad Vltavou; Nelahozeves; Nelahozeves – Hledsebe; Vinařice, Vinařická hora), 8. Čes. kras (Praha-Zlíchov; Chuchle), 9. Dol. Povlt. (Sedlec; Dolní Chabry, Dražanské údolí; Praha-Troja; Brnky; Mázlovice), 10a. Jenšt. tab. (Klecany; Praha-Kobylisy; Praha-Řáblice; Praha-Prosek), 10b. Praž. kotl. (Praha-Liběň), 11a. Všet. Pol. (Mělník), 12. Dol. Pojiz. (Jezerní Vtelno), 16. Znoj. brn. pah. (Znojmo; Dyje; Dyje, vrch Palice; Tasovice, Kamenný vrch; Tulešice; Drásov; Mohelno), 17. Mikul. pah. (Mikulov, kult.), 18a. Dyj.-svr. úv. (Brno-Komárov; Brněnské Ivanovice; Lanžhot), 18b. Dolnomor. úv. (Hodonín; Staré Město, zavlečen s bavlounou r. 1966), 19. B. Karp. step. (Bánov), 20b. Hustop. pah. (Kurdějov; Klobouky; Bzenec; Žádovice), 21. Haná (Olomouc; Otaslavice; Stichovice). – **M:** 37n. Kapl. mezih. (Kaplice), 41. Stř. Povlt. (Písek), 45a. Loveč. střed. (Děčín), 60. Orl. opuky (Doudleby nad Orlicí, zavlečen s bavlounou r. 1967), 68. Mor. podh. Vysoč. (Biskupice; Lomnice u Tišnova; Oslavany), 76a. Mor. brána vl. (jen lit.: Hranice na Moravě; Bělotín; Polom), 79. Zlín. vrchv (Zlín, pouze lit.).

Celkové rozšíření: Jižní, jv. a stř. Evropa, v. Středozemí, zavlečen pravděpodobně i do dalších oblastí, podrobnosti o původním ani současném rozšíření však známy nejsou. – Mapy: HULTÉN NE 1986:812 (ut *S. luteum* subsp. *alatum*).

6. *Solanum scabrum* MILL. – lilek borůvkovitý

Tab. 42/1

Solanum scabrum MILLER Gard. Dict., ed. 8, Solanum no 6, 1768. — Syn.: *Solanum nigrum* var. *guineense* L. Sp. Pl. 186, 1753. — *S. guineense* (L.) MILL. Gard. Dict., ed. 8, Solanum no 7, 1768, non L. 1753. — *S. nigrum* subsp. *guineense* (L.) PERS. Syn. Pl. 1:224, 1805.

Jednoleté (v tropech a subtropích vytrvalé) byliny. Lodyha přímá, 60–80(–100) cm vys., větvená, s hor. větvemi často rozestálými a dolů převýslými, na bázi až 7–10 mm tlustá, hranatá nebo nevýrazně křídlatá, v mládí oděná roztroušenými, nahoru zahnutými až přitisklými, jednoduchými nežláznatými, až 0,4 mm dl. chlupy, později olysá, lesklá, zelená. Listy tmavě sytě zelené, řapíkaté, velmi spoře oděné (často jen na řapíku a žilkách) odstálými, 0,1–0,2 mm dl., nežláznatými chlupy; čepel vejčitá až šir. vejčitá, (5–)6–10(–12) cm dl., 3–6(–8) cm šir., špičatá až zašpičatělá, celokrajná nebo mělce oddáleně chobotnatá, na bázi klínovitá až utatá; řapík 3–5(–7) cm dl. Květenství nejčastěji 5–12květá, dlouze (25–45 mm) stopkatá, stažená (připomínající okolík); stopky květní 6–9 mm dl., za plodu 8–13 mm dl., řídce oděné nahoru ohnutými až přitisklými, 0,1–0,2 mm dl. krycími chlupy. Kalich ca 2 mm dl., zpravidla do 1/3 členěný v $\pm$ tupé cípy, téměř lysý, za plodu 4–5 mm dl., $\pm$ přitisklý k bobuli nebo mírně odstávající; koruna kolovitá, 8–12 mm v průměru, bílá, na cípech často světle fialově naběhlá, vně hustě kratičce chlupatá, s vejčitými až úzce trojúhelníkovitými cípy, na konci často mírně nazpět zahnutými; nitky tyčinek na vnitřní straně hustě odstále chlupaté, prašníky nesrostlé, 2,5–4,0 mm dl. (za sucha 2,0–2,9 mm dl.), fialově hnědé, vz. žluté. Bobule zpravidla zploštěle kulovité (širší než vysoké), až 14 mm dl. a (10–)12–16 mm šir., s dužninou bez tvrdých tělísek sklerenchymatického pletiva, fialově černé, lesklé, nejčastěji s 80–100 semeny; semena zploštělá, v obrysu šir. vejčitá, (2,2–)2,3–2,6(–2,8) mm dl., světle hnědožlutá. VII–X. Tf.

$$2n = 72 \text{ (extra fines)}$$

Lilek borůvkovitý je kulturní druh, jehož původní rozšíření není s jistotou známé. Snad pochází z tropické Afriky. Odedávna je v některých tropických a subtropických oblastech pěstován pro jedlé bobule, případně i jako listová zelenina. Na území ČR byl pěstován již na sklonku 1. poloviny 19. stol., ale zřejmě jen v botanických zahradách (Praha). V posledních letech se zatím jen ojediněle začíná pěstovat drobnými pěstiteli pro bobule, používané jako ovoce do marmelád, džemů a ovocných vín, popř. k barvení potravin.

Vyžaduje kvalitní humózní půdu a dostatečný přísun živin a vláhy. Rovněž značné nároky na teplo během vegetační sezóny předurčují možnosti pěstování jen v teplejších oblastech. Zplanění jsou zatím z ČR doložena jen velmi vzácně: Hejnice (okr. Liberec), skládka, zavlečen pravděpodobně s vlnovým odpadem (JEHLÍK 1975 PRA); Praha-Libuš, skládka (HEJNÝ et HUSÁK 1977 PR); Štoltmíř u Českého Brodu (snad jen pěstován, BATHORA 1991 PRC). Vzhledem k ekologickým nárokům lze předpokládat, že i v budoucnu budou nálezy souviset pouze s navážkami zeminy a organického odpadu kontaminovaného diasporami *S. scabrum*, a nelze očekávat, že by se vedle takovýchto nahodilých a krátkodobých výskytů stal lilek borůvkovitý trvalejší součástí ruderalních či jiných antropogenních společenstev.

7. *Solanum physalifolium* RUSBY – lilek leskloplodý Tab. 42/2

Solanum physalifolium RUSBY Mem. Torrey Bot. Club 6:88, 1896. – Syn.: *Solanum nitidibaccatum* BITTER Feddes Repert. 11:208, 1912. – *S. physalifolium* var. *nitidibaccatum* (BITTER) EDMONDS Bot. J. Linn. Soc. 92:27, 1986.

Jednoleté, žlutozelené byliny bez význačného zápachu, s bohatě větveným hlavním kořenem. Lodyha (20–)30–50 cm vys., již od báze větvená s větvemi vodorovnými, vystoupavými, dosti hustě oděná odstálými jednoduchými mnohobuněčnými měkkými žláznatými chlupy různé délky (převládají chlupy 0,1–0,3 mm dl., ale vždy přimíšeny i chlupy delší, až 2 mm dl.), světle zelená, úzce křídlatá. Listy řapíkaté, žlutavě zelené, žláznatě chlupaté; čepel úzce až šir. kosníkovitá, nejčastěji (2–)3–6 cm dl., 1–3 cm šir., špičatá, nepravidelně chobotnatě zubatá, v dol. 1/3 celokrajná, na bázi klínovitá a zpravidla zřetelně sbíhající na řapík; řapík 0,5–1,5 cm dl. Květenství mimoúžlabní, nejčastěji 3–6květá; stopky květenství 3–7(–10) mm dl., hustě žláznatě chlupaté podobně jako 3–5 mm dl. stopky květní. Kalich úzce zvonkovitý, ca 3 mm dl., do 1/3–1/2 členěný v podlouhlé tupé cípy, hustě žláznatě chlupatý, po odkvětu se rychle zvětšující a dlouho zakrývající celý zrající plod, za zralosti kalich s cípy ± šir. trojúhelníkovitými, špičatými, zpravidla mírně odstálými, zakrývajícími 1/2–2/3 bobule, se zářezy tupými, ± zaokrouhlenými; koruna kolovitá, ca 6–7 mm v průměru, bílá; prašníky za sucha 1,5–2,0 mm dl., žluté. Bobule obvykle poněkud

širší než dlouhé, ca 6–9 mm šir., s (11–)20–30 semeny, v apikální části v dužnině s 2 tvrdými, ca 0,5 mm velkými sklerenchymatickými tělísky, nápadně lesklé, světle zelené, bělavě mramorované, zralé opadávající spolu s kalichem a plodní stopkou. Semena zploštělá, v obrysu nepravidelně šir. vejčitá, 1,7–1,9 mm dl., světle hnědá, hustě jemně jamkatá. VII–IX(–X). Tf.

2n = 24 (extra fines)

Variabilita: Mimo původní areál druhu se vyskytuje pouze var. *nitidibaccatum* (BITTER) EDMONDS a k této odrůdě se vztahuje zde uvedený text. Nominální varieta je známa jen z Bolívie a s. Argentiny (bližší viz EDMONDS 1986).

Ekologie a rozšíření v ČR: V oblastech trvalejšího výskytu v z. Evropě nejčastěji na písčitých a šterkových náplavech a podobných substrátech a jako plevel na písčitých polích. Do ČR pravděpodobně jen vzácně a snad zatím jen přechodně zavlečen. Dosavadní nálezy (Pardubice, ruderalní prostranství u hlavního nádraží, JEHLÍK et al. 1975 PRA; okr. Plzeň, Richardov u Chrástu, kukuřičné pole, HEJNÝ 1977 PR; Roudnice nad Labem, v polích asi 400 m s. od obce Vědomice, F. DVOŘÁK 1980 BRNU; Ústí nad Labem – Střekov, šterkový náplav Labe, KUBÁT 1990 LIT) mohou však být jen špičkou ledovce masivnosti šíření tohoto druhu ve stř. Evropě, neboť mnohé lokality jistě zůstávají přehlédnuty. Údaj z Jindřichovic pod Smrkem, který uvádí Edmondsová (EDMONDS 1986:31) je založen na determinaci velmi mladé rostliny, a je tedy nejistý.

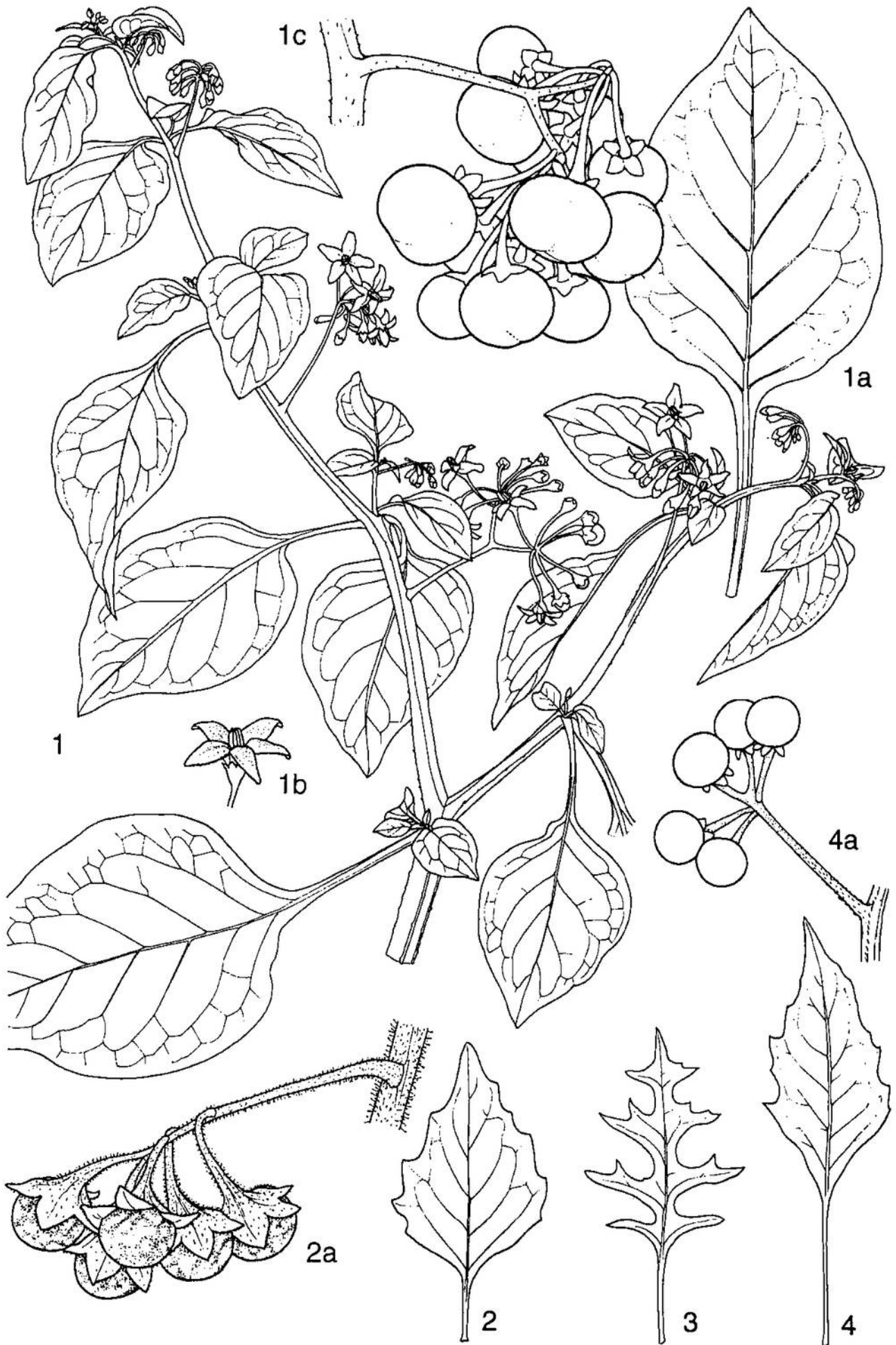
Celkové rozšíření: Původní areál v Chile a Argentině, druhotný ve stř. s. a z. Evropě, Střední a Severní Americe, Austrálii a na Novém Zélandu.

Poznámka: V sz. Evropě se v poslední době šíří velmi podobný lilek žláznatý (*S. sarrachoides* SENDTNER in MARTIUS Fl. Brasil. 10:18, 1846), pocházející rovněž z j. poloviny Jižní Ameriky. Od lilku leskloplodého se odlišuje zápachem připomínajícím zamřelou nař rajčete jedlého, výrazněji lepkavým žláznatým oděním, šir. vejčitou čepelí listů s utatou až mělce srdčitou bází, staženým květenstvím připomínajícím okolík, delšími kališními cípy, které jsou úzce trojúhelníkovité až kopinaté a přesahují zralou bobuli, ostrými zářezy mezi kališními cípy, a bobulemi s ca 70–80 bělavými, ca 1,5 mm dl. semeny a obvykle s 6 tvrdými sklerenchymatickými tělísky v dužnině plodu. Lze očekávat, že bude nalezen i na území ČR.

8. *Solanum americanum* MILL. – lilek americký Tab. 42/4

Solanum americanum MILLER Gard. Dict., ed. 8, Solanum no 5, 1768. – Syn.: *Solanum nodiflorum* JACQ. Collectanea 2:288, 1789.

Tab. 42: 1 *Solanum scabrum*, 1a – list, 1b – květ, 1c – plodenství. – 2 *S. physalifolium*, list, 2a – plodenství. – 3 *S. triflorum*, list. – 4 *S. americanum*, list, 4a – plodenství.

Jednoleté byliny s bohatě větveným hlavním kořenem. Lodyha přímá, 25–60 cm vys., větvená, ± řídce oděná krátkými, 0,1–0,3 mm dl., nahoru zahnutými jednoduchými chlupy, později olýsalá, zelená, s tenkými podélnými lištami, někdy mírně zubatými. Listy řapíkaté; čepel listů na hlavní lodyze úzce kosníkovitá, kopinatá až vejčitá, nejčastěji 3–6 cm dl., 1,7–3,0 cm šir., zašpičatělá, celokrajná nebo nepravidelně mělce laločnatě zubatá, někdy v dol. 1/4 s výraznějším zubem na každé straně (± hrálovitá), na bázi klínovitá a sbíhající na řapík, na líci velmi řídce, na rubu hustěji oděná odstálými nebo obloukem zahnutými krátkými (zpravidla 0,1–0,2 mm dl.) jednoduchými chlupy; řapík 1–2(–3) cm dl.; v oblasti inzerce lodyžních listů pravidelně vyvinuty zkrácené větévký s listy výrazně menšími. Květenství 2–4(–6)květá; stopky květenství 10–30 mm dl., tenké, přímo odstálé, řídce přitiskle chlupaté. Květy drobné; kalich ca 1,5 mm dl., řídce přitiskle chlupatý; koruna ca 8 mm v průměru, bílá; prašníky za sucha 1,6–1,8 mm dl., žluté. Plodní stopky ± vzpřímené nebo až mírně skloněné; bobule kulovité, ca 5–6 mm v průměru, černofialové, v dužnině zpravidla 6–8 tvrdých ± kulovitých, 0,5–0,8 mm velkých sklerenchymatických tělísek. Semena zploštělá, v obrysu nepravidelně šir. vejčitá až okrouhlá, 1,5–1,7 mm dl., světle žlutohnědá, na povrchu hustě jemně jamkatá. VIII–X. Tf.

$2n = 24$ (extra fines)

Pochází ze Severní a Jižní Ameriky, kde je pokládán za taxonomicky obtížný, dosud neuspokojivě zhodnocený. Jedná se pravděpodobně o skupinu diploidních taxonů různé hodnoty a není zcela jasné, které z nich jsou zavlékány mimo původní areál. Do ČR byl dosud jen ojediněle zavlečen zřejmě se sójovými boby (Velký Osek, u drůbežárny, JEHLÍK 1972 PRA) nebo s bavlnou (Doudleby nad Orlicí, na rumišti u přádelny, JEHLÍK 1966, 1967 PRA). Není však vyloučeno, že se objevuje častěji, ale je pro svou podobnost s lillem černým přehlížen.

9. *Solanum tuberosum* L. – lilek brambor, brambor obecný

Solanum tuberosum LINNAEUS Sp. Pl. 185, 1753. – Syn.: *Papas americanum* OPIZ in BERCHT. et OPIZ Oekon.-Techn. Fl. Böhm. 3/2, p. XXVII, 1843, nom. illeg.

Vytrvalé byliny se svazčitými kořeny a podzemními oddenkovými hlízami různého tvaru (viz Variabilita), vyrůstajícími na bělavých výběžcích, na povrchu nejčastěji světle hnědými a nesoucími pupeny (očka) v postavení odpovídajícím posta-

vení listů na lodyze. Lodyha bohatě větvená, (30–)60–100(–150) cm vys., přímá až poléhavá, hranatá. Listy přetrhovaně lichozpeřené, řapíkaté, čepel v obrysu ± eliptická až šir. eliptická, nejčastěji ca 30–50 cm dl., složená z jařem střídavě velkých a malých, 3–7 cm dl., vejčitých celokrajních lístků; řapík často na bázi s okrouhlými úkrojky, podobnými palistům. Lodyha i listy s krátkými chlupy a drobnými žlázkami. Květy v mnohokvětých vijanech, skládajících vrcholíky, na článkovaných stopkách. Kalich 5–10 mm dl., s 5 kopinatými špičatými cípy, zelený; koruna kulovitá, 25–35 mm v průměru, bílá, růžová nebo fialová; prašníky žluté až oranžové, k sobě skloněné. Bobule kulaté, 20–40 mm v průměru, zelené až žlutozelené. Semena ledvinovitá, zploštělá, bílá. VI–VIII. Gf. Autogam.

$2n = 48$ (extra fines)

Variabilita: Brambory se pěstují v mnoha kultivarech, vzniklých dlouholetým šlechtěním; křížením se získávají rostliny se žádoucími vlastnostmi, množí se vysazováním celých nebo dělených hlíz. Z praktických důvodů se člení především podle doby zralosti hlíz (rané, polorané, pozdní) a podle použití (konzumní a průmyslové). Kultivary jsou charakterizovány souborem znaků, např. typem natě (listové, stonkové), tvarem hlíz (elipsoidní, kulovité, rohlíčkovité), barvou slupky a dužniny, barvou květů (bílé, se zeleným nebo fialovým nádechem, fialové). Kultivary bývají tříděny též podle konzistence dužniny: skupina s pevnou dužninou vhodná jako příloha k suším pokrmům, na saláty apod.; skupina s dužninou střední – kultivary polomoučné, převážně stolní; skupina moučná, vhodná pro zpracování na těsto apod. Slavný český kultivar Kečkovské rohlíčky se po ozdravení vrátil na trh a je stále oblíbený.

Ekologie a rozšíření v ČR: Brambor se u nás pěstuje jako jednoletá rostlina, a to s různou intenzitou po celém území. Nejvíce je pěstování rozšířeno v územích tzv. bramborářského výrobního typu, pahorkatinných a podhorských oblastech (kolinní a suprakolinní stupeň), především na Českomoravské vrchovině, v jihočeských rybníčních pánvích, v Poodří aj. (AČSSR 1966:map. 41/1). Nemá zvláštní nároky na půdu, nejvhodnější jsou však čerstvě vlhké, hlinitopísčité nebo písčitohlinité půdy. Pro dobré výnosy vyžaduje hnojení a dostatek vláhy. Občas krátkodobě zplaňuje.

Význam: Brambor se pěstuje pro podzemní stonkové hlízy s vysokým obsahem glycidů, hlavně škrobu. Spolu s obilninami tvoří základ výživy lidstva v mírných pásech. Brambory se používají jako potravinu, krmivo i průmyslová surovina (např. pro výrobu lihu, škrobu). Obsahuje alkaloid solanin v různém množství podle orgánů a doby vývinu. V ČR se pěstuje na ploše 110 000 ha (1992) s celkovým výnosem přes 2100 tun.

K pěstování je povoleno 83 kultivarů domácího i zahraničního původu. V současné době se intenzita pěstování brambor u nás zmenšuje pod tlakem dovozu. Lilek brambor pochází z Jižní Ameriky, do Evropy byl přivezen v 16. stol. U nás byl původně pěstován jako botanická kuriozita, užítkově jako potravina ve větším měřítku teprve od 2. pol. 18. stol. (pruské války).

10. *Solanum sisymbriifolium* LAM. – lilek hulevníkolistý Tab. 39/2

Solanum sisymbriifolium LAMARCK Tabl. Encycl. 2:25, 1794 [ut „*sisymbriifolium*“].

Jednoleté (v subtropích a tropech vytrvalé) byliny s tlustým, větveným hlavním kořenem. Lodyha přímá, mírně zprohýbaná, větvená, až 1,5 m vys., zelená, oděná ± řídkými až hustými, 0,2–0,5(–0,7) mm dl. žláznatými chlupy, v dol. 1/2 též s přisedlými žlázkami, v hor. části často s přimíšenými hvězdovitými chlupy, po celé délce s tenkými, různě dlouhými (nejčastěji 3–12 mm), rovnými, vz. mírně prohnutými, lesklými, světle rezavě hnědými ostny s báží na průřezu úzce kosočtverečnou. Listy řapíkaté, sytě zelené; čepel v obrysu vejčité eliptická, vejčitá až kopinatá, až 15 cm dl. a 8 cm šir., peřenodílná až peřenosečná v chobotnatě zubaté až nepravidelně peřenodílné, v obrysu ± kopinaté, špičaté úkrojky, hustě hvězdovitě chlupatá, na žilkách též se žláznatými chlupy a s rovnými, světle rezavě hnědými, až 10 mm dl. ostny; řapík 4–5 cm dl., s dlouhými ostny, na řapíku ostny vždy největší – až 16 mm dl. a na bázi až 3 mm šir., a hustě stopkatě žláznatý. Květenství 10–18(–22)květé; stopky květní ± 10 mm dl., oděné hustými, jednoduchými, ca 0,2 mm dl., odstálými chlupy, řídkými, 0,5–0,7 mm dl. žláznatými chlupy a řídkými velkými hvězdovitými chlupy se stř. ramenem až 1,5 mm dl. Kalich za květu 6,5–8,0 mm dl., do 2/3 členěný v kopinatě vejčité až kopinaté, zašpičaté cípy, poměrně hustě oděný odstálými rovnými nevětvenými chlupy, žláznatými chlupy, ojedinělými hvězdovitými chlupy a řadou drobných ostnů, po odkvětu se kalich včetně ostnů zvětšuje a za plodu zakrývá téměř celou bobuli, za zralosti se však rozevívá a bobule uvolní; koruna kolovitá, 30–35 mm v průměru, bílá nebo světle modrá, asi do 1/2 členěná v šir. vejčité až polokruhovitě, někdy mírně nazpět ohnuté cípy s nasazenou špičkou, vně hvězdovitě chlupatá, uvnitř lysá; tyčinky stejně dlouhé; prašníky žlutooranžové, 7,0–7,5 mm dl. Plodenství řídké, až 35 cm dl.; bobule kulovité, 1,5–2,0 cm v průměru, hladké, lesklé, oranžově

červené. Semena čočkovitá, v obrysu nepravidelně okrouhlá, ca 2,5 mm dl., světle hnědá, na povrchu drobně jamkatá. VIII–X(–XI). Tf, (Hkf).

2n = 24 (extra fines)

Pravlastí lilku hulevníkolistého je Jižní Amerika, pravděpodobně j. Brazílie a Uruguay, do stř. Evropy je zavlečen ze sekundárních oblastí svého výskytu, zejména z j. Evropy a Severní Ameriky. Výskyty byly zaznamenány zejména v objektech souvisejících s překládkou zemědělských surovin, ale i na rumišťích, skládkách a jako plevel v záhonech okrasných rostlin. Zdá se, že je ojediněle i jako okrasná rostlina pěstován. V klimatických podmínkách ČR nemůže přestát zimní období, a chová se tedy jako pouhý jednoletý efemerofyt. Není však známo, zda je výlučně odkázán na opakovanou zavlečení, nebo zda za příhodných podmínek mohou plody a semena plně dozrát. Nálezy v ČR jsou doloženy z následujících lokalit, které jsou převážně v teplejších oblastech a nižších nadmořských výškách, mohutné a velmi dobře vyvinuté rostliny byly nicméně sbírány i ve výšce ca 525 m (Brzkov, poblíž vepřina, RŮŽIČKA 1982 MJ).

T: 7b. Podřip. tab. (Štětí), 11b. Poděb. Pol. (Velký Osek), 16. Znoj.-bm. pah. (Brno), 18a. Dyj.-svr. úv. (Lednice; Valdice, kult.). – M: 46b. Kaň. Labe (Nové Louby, říční překladiště), 64a. Průh. ploš. (Průhonice), 66. Hornosáz. pah. (Brzkov).

11. *Solanum linneanum* HEPPER et JAEGER – lilek sodomský, lilek ostnatý Tab. 39/4

Solanum linneanum HEPPER et JAEGER Kew Bull. 41:435, 1988. – Syn.: *Solanum sodomeum* L. Sp. Pl. 187, 1753, nom. rejic. – *S. hermannii* DUNAL Hist. Solanum 212, 1813, nom. illeg.

Polokeře nebo keře 0,5–3,5 m vys. (ve stř. Evropě asi jen jako jednoleté byliny neschopné přezimování). Lodyha bohatě větvená, v mládí hvězdovitě chlupatá, záhy olysá, s nepříliš četnými, kolmo odstálými a zpravidla mírně nazpět zahnutými, ± stejnotvarými, přibližně stejně dlouhými (nejčastěji 5–7 mm), na bázi relativně širokými, světle hnědými ostny. Listy nepříliš hustě oděné hvězdovitými chlupy se zřetelně nejdelším stř. ramenem a s řídkými, až 12 mm dl., rovnými ostny na stř. žilce a silnějších postranních žilkách; čepel listů v obrysu ± vejčitá, 5–13 cm dl., 4–9 cm šir., pravidelně peřenodílná až peřenosečná s 2–3 páry v obrysu obvejčitých, zaokrouhlených, laločnatých až peřenoklaných úkrojků. Květenství chudokvětá; kalich zvonkovitý, ca 5–6 mm dl., do 1/2 členěný v trojúhelníkovité cípy, hvězdovitě chlupatý a obvykle i ostnitý, za plodu se

mírně zvětšující, ale obvykle nezakrývající bobule; koruna pravidelná, kolovitá, 25–30 mm v průměru, světle fialová; tyčinky stejně dlouhé, prašníky 6–7 mm dl. Bobule ± kulovité, 1,5–3,0 cm v průměru, žluté až žlutohnědé; semena čočkovitá, ca 3–4 mm dl., hnědá. VII–X. Hkf, (Ff).

$2n = 24$ (extra fines)

Snad vzácně zavlekán, dokladové sběry však scházejí. DOSTÁL (Květ. ČSR 2:1272, 1949) uvádí jediný nepříliš konkrétní údaj – okolí Prahy. Rovněž doklad ke sběru Teubera z r. 1898 (Brno, j. svah Špilberku) zmiňovaného Grüllem (GRÜLL Studie ČSAV 1979/3:129) je nezvěstný. Určení nálezu ve Štětí potvrdil V. JEHLÍK (osobní sdělení), doklad je též nezvěstný. Údaj o zavlečení do zámeckého parku v Lednici (HACHLER Živa 23(61):211, 1975) se vztahuje k druhu *S. sisymbriifolium* LAM.

Původní rozšíření je omezeno na j. Afriku, velmi dlouho je zdomácnělý ve Středozeří, především na přímořských písčinech, příležitostně je odtud zavlekán do vnitrozemí Evropy.

12. *Solanum cornutum* LAM. – lilek zobaný

Tab. 39/5

Solanum cornutum LAMARCK Tabl. Encycl. 2:25, 1794. – Syn.: *Solanum rostratum* DUNAL Hist. Solanum 234, 1813.

Vytrvalé (u nás asi jen jednoleté) byliny s tlustým, větveným hlavním kořenem. Lodyha zpravidla přímá, ± bohatě větvená, v hor. části dosti hustě chlupatá větvenými chlupy, dole řídce chlupatá nebo olysalá, s poměrně hustými, kolmo odstálými, rovnými, tenkými (na bázi nanejvýš 1 mm šir.), rozmanitě dlouhými (nejčastěji 2–10 mm), hnědožlutými nebo zelenožlutými ostny a osténky. Listy řapíkaté; čepel v obrysu vejčitá, šir. vejčitá až šir. eliptická, 6–10 cm dl., 3,5–6,5 cm šir., asymetricky členěná (peřenosečná, v dol. části však často až ke stř. žilce, a tedy zpeřená) v nepravidelně chudě peřenodílné, v obrysu ± obvejčité, tupě špičaté až zaokrouhlené úkrojky (popř. listky), po obou stranách poměrně hustě hvězdovitě chlupatá, na stř. žilce (vřetenu) a na tlustších postranních žilkách s roztroušenými až dosti hustými ostny podobnými lodyžním; řapík (1–)2–4 cm dl., ostnitý a hvězdovitě chlupatý. Květenství nejčastěji 5–8květé; květy výrazně zygomorfní. Kalich ca 7 mm dl., přibližně do 2/3 členěný v úzce kopinaté cípy, hvězdovitě

chlupatý, ostnitý a hustě štětinatě chlupatý, při dozrávání plodu se nápadně zvětšující; koruna souměrná, ca 2,5 cm v průměru, vně hustě hvězdovitě chlupatá, jasně žlutá; tyčinky nestejně dlouhé, dolní delší než ostatní, 4 hor. prašníky rovné, 6–7 mm dl., dol. prašík na konci nahoru zahnutý, 9–10 mm dl.; čnělka nahoru zahnutá. Bobule i za zralosti zcela ukryté ve zvětšeném, hustě hrubě štětinatě a ostnitě kalichu. Semena mírně smáčklá, v obrysu ± eliptická, ca 3 mm dl., nepravidelně zprohýbaná, na povrchu hustě voštinovitě jamkatá, lesklá, černá. VIII–X. (Hkf).

$2n = 24$ (extra fines)

V ČR pouze adventivně, zavlekán pravděpodobně s potravinářskými surovinami (nejčastěji asi se sójovými boby). Nálezy jsou především z míst překládky a zpracování těchto surovin, případně z míst zkrmování odpadu z jejich zpracování: 11. Stř. Pol. (Kolín, 1972; Kolín-Zálabí, 1974), 12. Dol. Pojiz. (Vinec, 1899), 65. Kutnoh. pah. (Štítary, 1978, 1981).

Původní v jz. části Severní Ameriky a v Mexiku, udáván jako zdomácnělý v jv. Evropě.

Poznámka: Podobným druhem, jehož zavlečení bylo ve stř. Evropě také zaznamenáno, a který tedy můžeme očekávat i v ČR, je lilek melounolistý [*Solanum citrullifolium* A. Br. Ann. Sci. Natur., ser. 3 (bot.), 12:356, 1849 – Tab. 39/1] pocházející z Mexika. Odlišuje se zejména hustým žláznatým oděním, s hvězdovitými chlupy zřídka přimíšenými pouze na listech nebo někdy i zcela chybějícími, čepelemi listů menšími, 2× peřenosečnými nebo až lichozpeřenými s peřenosečnými listky, a korunami modrofialovými, 2,5–3,0 cm v průměru.

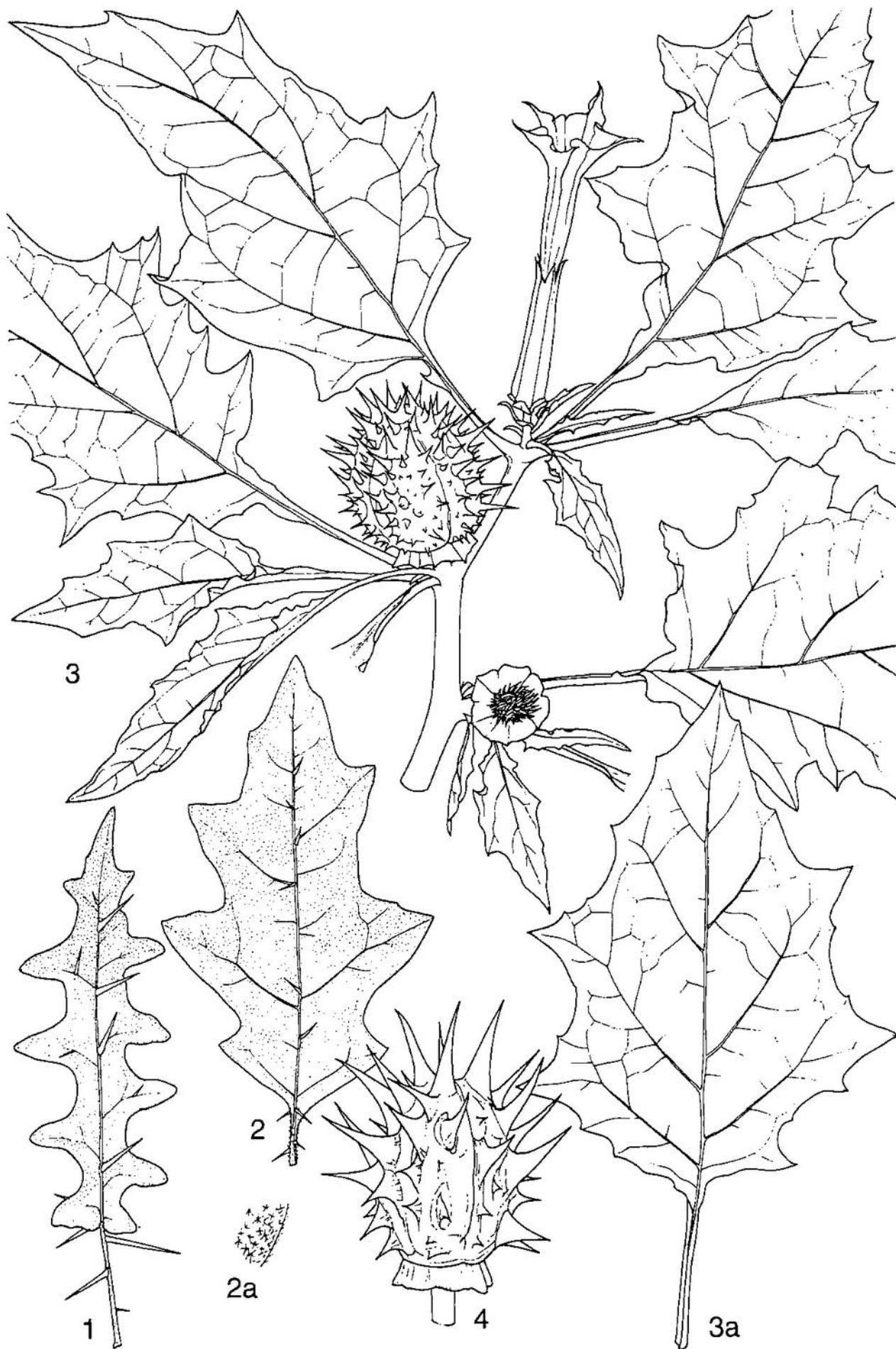
13. *Solanum carolinense* L. – lilek karolínský

Tab. 43/2

Solanum carolinense LINNAEUS Sp. Pl. 187, 1753.

Vytrvalé byliny s podzemními oddenky. Lodyhy přímé, 30–50 cm vys., chudě větvené, ± řídce oděné hvězdovitými chlupy s výrazně větším, až 2 mm dl. stř. ramenem a s roztroušenými drobnými (nejčastěji 2–4 mm dl.), rovnými, tenkými, kolmo odstálými, světlými (světle hnědými) ostny a osténky. Listy krátce (ca 1 cm) řapíkaté, tmavě zelené; čepel v obrysu ± vejčitá, 8–13 cm dl., (3–)4–7 cm šir., špičatá, v dol. 1/2(–2/3) nepravidelně hrubě peřenolaločná až peřenoklaná s 1–2 špičatými, šir. trojúhelníkovitými úkrojky a širokými, zaokrouhlenými výkrojky, po obou stranách ± hustě oděná

Tab. 43: 1 *Solanum pyracanthos*, list. – 2 *S. carolinense*, list, 2a – odění listu. – 3 *Datura stramonium* var. *stramonium*, 3a – list. – 4 *D. ferox*, plod.

hvězdovitými chlupy a na stř. žilce a případně na větších postranních žilkách s řídkými rovnými světlými osténky. Květenství nejčastěji 9–16 květů; kalich ca 7–9 mm dl., hvězdovitě chlupatý, do 2/3 členěný v úzce kopinaté zašpičatělé cípy, neznatelně se zvětšující za plodu; koruna kolovitá, 2,5–3,5 cm v průměru, bílá nebo světle modrá; tyčinky ± stejně dlouhé, prašníky 6–9 mm dl. Bobule kulovité, ca 1 cm v průměru, na 12–18 mm dl., dolů sehnutých stopkách. VIII–X. Hkf.

$2n = 24$ (extra fines)

V ČR jen jako efemerofyt; nalezen v r. 1985 v Kolíně-Záblavě na dvoře továrny zpracovávající sójové boby (JEHLÍK PRA). Pochází z jv. části Severní Ameriky, kde je místy obtížným plevelem.

14. *Solanum pyracanthos* LAM. – lilek nádherný Tab. 43/1

Solanum pyracanthos LAMARCK Tabl. Encycl. 2:21, 1794.
– Syn.: *Solanum pyracanthos* JACQ. Pl. Hort. Schoenbr. 4:36, 1804.

Nízké keře, popř. vytrvalé byliny. Stonky přímé, chudě větvené, hustě chlupaté s chlupy hvězdovitými přitisklými nebo nízkými kandelábrovitými, bělavými a nápadně ostnitě s četnými vodorovně rozestálými až mírně nazpět skloněnými, rovnými, tenkými, (5–)12–15 mm dl. a při bázi 0,5–1,5(–2,0) mm šir. světle rezavě hnědými ostny. Listy řapíkaté (řapík 1–2 cm dl.), tmavě zelené, na rubu světlejší; čepel v obrysu úzce kopinatá, kopinatá nebo úzce eliptická, nejčastěji 6–11 cm dl., 3–4 cm šir., špičatá, peřenoklaná až peřenodílná s úkrojky ± trojúhelníkovitými, tupě špičatými nebo tupými a se zářezy širokými, zaokrouhlenými, na líci ± hustě chlupatá drobnými hvězdovitými chlupy, na rubu zpravidla velmi hustě šedochlupatá většími, propletenými hvězdovitými chlupy, alespoň u hor. listů hvězdovité chlupy na hlavní žilce a často i na žilkách postranních ± výrazně rezavě hnědě zbarveny, na řapíku a na stř. žilce i větších postranních žilkách obou stran čepele nápadně rovné, tenké, až 20 mm dl., světle rezavě hnědé až červenohnědé ostny. Květenství (1–)3–6(–9)květů; kalich ca 1 cm dl., do 2/3–3/4 členěný v úzce kopinaté až čárkovité cípy, hustě pokrytý nažloutlými nebo narezlými hvězdovitými chlupy, někdy i řidce ostnitý, za plodu se mírně zvětšující; koruna kolovitá, 2,5–4,0 cm v průměru, fialově modrá; tyčinky stejně dlouhé, prašníky nesrostlé, 6–7 mm dl., žluté. Bobule kulovité, zpravidla 1,0–1,5 cm v průměru, žlutozelené, řidce hvěz-

dovitě chlupaté, s četnými zploštělými, v obrysu ± okrouhlými, ca 2,5 mm dl. semeny. VII–IX. (Hkf).

$2n = 24$ (extra fines)

V minulosti občas pěstován jako okrasná rostlina; zaznamenáno ojedinělé zplanění (Česká Lípa, C. MELL PR). Původní na Madagaskaru.

15. *Solanum triflorum* NUTT. – lilek trojkvětý Tab. 42/3

Solanum triflorum NUTTALL Gen. North. Amer. Pl. 1:128, 1818.

Vytrvalé (u nás jen jednoleté) byliny s rozložitě větvenou lodyhou řidce oděnou jednoduchými, 0,4–0,8 mm dl. chlupy, v hor. části lodyhy často se ztlustlou bází. Listy řapíkaté, téměř lysé, pouze s ojedinělými, 0,4–1,0 mm dl. jednoduchými chlupy, hlavně na žilkách rubu čepele a na řapících; čepel v obrysu ± vejčitá, (2–)3–5 cm dl., 1,5–4,0 cm šir., charakteristicky peřenosečná s koncovým úkrojkem 3dílným, podlouhle zašpičatělým, často na každé straně na bázi výkrojku s velkým zubem a s 2(–3) rovnovážně odstálými nebo kupředu mírně směřujícími, úzce trojúhelníkovitými, kopinatými až čárkovitými, zašpičatělými postranními úkrojky, zpravidla s výrazným zubem na proximálním okraji, jinak celokrajnými; řapík 1–2(–3) cm dl. Květenství 1–3květů, stažená, připomínající okolík; stopka květenství nejčastěji 1–2 cm dl. Kalich zvonkovitý, mírně zygomorfní, 3–4 mm dl., řidce chlupatý, ca do 1/2 členěný v kopinaté, ± špičaté, za plodu mírně nazpět ohnuté cípy; koruna kolovitá, ca 1 cm v průměru, bílá; tyčinky stejně dlouhé, prašníky ca 1,7–1,9 mm dl. (za sucha), žluté. Bobule kulovité, ca 1 cm v průměru, s ca 110–150 semeny a v dužnině s 25–40 ± kulovitými tvrdými tělisky ze sklerenchymatického pletiva. Semena zploštělá, v obrysu nepravidelně vejčitá, ca 1,5–2,0 mm dl., světle hnědá. VIII–X. Tf (Hkf).

$2n = 24$ (extra fines)

V ČR jako vzácný adventiv, sbírán v r. 1914 a 1915 u Roudnice nad Labem na kompostu z odpadu z olejnin (ČELÁKOVSKÝ PR; F. A. NOVÁK PRC) a v r. 1922 a 1923 v Třebíči (Třebíč, rumiště, R. DVOŘÁK PR; Třebíč, na dvoře chudobince v Domcích, KRAJINA PRC).

Pochází ze z. části Severní Ameriky; v Evropě v první třetině 20. stol. opakovaně nalézán jako adventiv především v blízkosti podniků zpracovávajících dovážené olejninu, v současnosti místy v sz. Evropě zdomácnělý.

16. *Solanum melongena* L. – lilek vejcoplodý, baklažán, patlažán

Solanum melongena LINNAEUS Sp. Pl. 186, 1753. – Syn.: *Solanum incanum* L. Sp. Pl. 188, 1753. – *S. esculentum* DUNAL Hist. Solanum 208, 1813.

Jednoleté (v tropech vytrvalé) sivozelené byliny. Lodyha chudě větvená, 40–80(–100) cm vys., dosti tlustá, oblá, s řídkými hvězdovitými chlupy, často fialově naběhlá. Listy řapíkaté, dosti hustě oděné hvězdovitými chlupy, na stř. žilce a někdy i na bočních žilkách s řídkými malými osténky; čepel ± vejčitá až šir. vejčitá, nejčastěji 10–13 cm dl., až 8–10 cm šir., na okraji mělce laločnatá, nejčastěji se 3 oblými laloky na každé straně; řapík 4–6 cm dl. Květenství chudokvětá, 2–5květá, často však jen jednokvětá. Kalich zpravidla s více než 5 cípy nebo alespoň některé cípy s 2 hlavními žilkami, v hor. části dvoulaločné, hustě hvězdovitě chlupatý nebo téměř lysý, zpravidla s několika drobnými ostny na žilkách, za plodu se poněkud zvětšující a přitisklý k bobuli; koruna kolovitá, (3–)6–9četná, 3,5–4,5 cm v průměru, světle červenofialová, vně hvězdovitě chlupatá, uvnitř jen s ojedinělými hvězdovitými chlupy; tyčinek 5–9, prašníky 6–10 mm dl., žluté; čnělka v dol. části hvězdovitě chlupatá. Bobule velké, zpravidla více než 10 cm dl., vejcovité, obvejcovité, protáhle kyjovité nebo dl. válcovité, bělavé, fialově žíhané nebo tmavě fialové, s bělavou dužninou. Semena zploštělá, ca 1 mm dl., hnědá. VII–IX. Tf, (Hkf).

2n = 24 (extra fines)

Na území ČR je občas pěstován v termofytiku, zejména na j. Moravě (např. odrůda „Český raný“). Lze očekávat příležitostná krátkodobá zplanění na smetištích, skládkách a kompostech, ať již v místech pěstování nebo v souvislosti s dovozem plodů.

Původní areál planého lilku vejcoplodého [*S. melongena* var. *incanum* (L.) KUNTZE] pravděpodobně zahrnoval tropickou Afriku, Egypt a j. Asii od Arabského poloostrova po sz. Indii. Domestikace se odehrála pravděpodobně ve starověku asi v oblasti Indie (udává se v. Indie a Barma). Dnes je pěstován v nespočetných kultivarech shrnovaných do nominální var. *melongena* v tropech zejména Indie a Afriky, ale i v subtropích a v nejteplejších oblastech mírných pásů.

Význam: Velké dužnaté bobule jsou využívány jako zelenina k přípravě teplých pokrmů.

Poznámka 1: V poslední době se pro velké bobule chutí a vůni připomínající cukrový meloun začíná pěstovat další teplomilný druh – lilek peruánský, pepino (*Solanum muricatum* AITON Hort. Kew. 1:250, 1789). Jedná se o vytrvalé

byliny až polokeře, v našich podmínkách 40–70 cm vys.; lodyhy chudě větvené, ± oblé, řídce přitiskle chlupaté s chlupy jednoduchými, zelené nebo fialově naběhlé; listy s 3–4 cm dl. řapíkem, s čepelí úzce eliptickou až úzce podlouhlou, s prodlouženou, tupě zašpičatělou špičkou, celokrajnou, mírně zvlněnou, na bázi mělce srdčitou, nepříliš hustě oděnou tenkými, rovnými, ± odstálými, až 1,5 mm dl. jednoduchými chlupy a řídkými malými stopkatými žlázkami; květenství ± 8květé; kalich 7–8 mm dl., za plodu ca 1,5 cm dl., s úzce kopinatými až podlouhlými cípy; koruna namodralá či nafialověle bílá, ca 1,5 cm v průměru; bobule šir. vejcovitá, mírně asymetrická, 10–12 cm dl., nejčastěji voskově žlutá a fialově žíhaná; semena plochá, v obrysu nepravidelně šir. vejčitá, 2,0–2,2 mm dl., světle hnědá, po celém obvodu se světlejším, ca 0,15 mm šir. lemem. Lilek peruánský vznikl v kultuře v předkolumbovské době v sz. oblasti Jižní Ameriky, jeho planý předek či předci však nejsou dosud s jistotou známi. Ačkoli lze *S. muricatum* ve středoevropských klimatických podmínkách pěstovat v teplejších obdobích roku ve venkovní kultuře, je možné vzhledem k jeho teplomilnosti a pěstební náročnosti očekávat nanejvýš nahodilá dočasná zplanění.

Poznámka 2: Ojediněle, dosud spíše pokusně je u nás pro jedlé bobule pěstována rajčenka řepová [*Cyphomandra betacea* (CAV.) SENDTNER Flora 28:172, 1845; syn.: *Solanum betaceum* CAV.]: polokeř s velkými, celistvými, ± vejčitými, na bázi srdčitými, měkce chlupatými listy, se středně velkými vonnými květy v chudých mimoúžlabních květenstvích, s bílou nebo narůžovělou či namodralou kolovitou korunou, význačně ztlustlým konektivem tyčinek a s vejcovitými, žlutými, červenými nebo tmavě červenými bobulemi na převislých stopkách. Pochází z horských oblastí sz. části Jižní Ameriky (j. Bolívie). Pěstuje se hlavně v tropech a subtropích celého světa a na Novém Zélandu. V našich klimatických podmínkách vyžaduje v zimě ochranu skleníku; zplanění je tedy málo pravděpodobné.

Poznámka 3: Jako pokojové okrasné rostliny jsou odedávna u nás pěstovány dva habituálně velmi podobné a často zaměňované lilky.

Lilek višňový (*Solanum pseudocapsicum* L. Sp. Pl. 184, 1753) je bohatě větvený a hustě olistěný, zcela lysý, v kultuře zpravidla nízký polokeř s listy krátce (5–12 mm) řapíkatými, s čepelí úzce obkopinatou až úzce kopinatou, nejčastěji 3–6 cm dl., špičatou až tupě špičatou, ± celokrajnou, na bázi klívnitou a pozvolna sbíhající na řapík; květenství 1–3květá, koruna 10–15 mm v průměru; bobule kulovité, 10–15 mm v průměru, červené, lesklé. Dříve častěji, dnes zřídka pěstován; jako zbytky zrušené kultury může být ojediněle nalezen na skládkách odpadků nebo rumišťích [viz KRIST Sbor. Kl. Přírod. Bmo 17 (1934):69, 1935]. Pochází z Brazílie, v jz. Evropě místy zdomácněl.

Především oděním a velikostí plodů se odlišuje lilek ozdobný (*Solanum capsicastrum* LINK ex SCHAUER Allg. Gartenz. 1:228, 1833): zejména mladé větve hustě oděné drobnými, nejčastěji 0,15–0,20(–0,30) mm dl., poměrně chudě nebo až bohatě kandelábrovitě větvenými chlupy, větvené chlupy rovněž na listech (řapících a rubu, na lici často téměř lysé), na listech někdy též krátké jednoduché chlupy; bobule ca 20 mm velké. V ČR pěstován v domácnostech asi méně často než druh předchozí; zplanění nebylo zaznamenáno. Původně v temperátních oblastech v. části Jižní Ameriky.

Poznámka 4: V posledních letech je dosti často v teplejších obdobích roku jako venkovní hrnková rostlina pěstován

pod jménem „hořcový strom“ druh lilkovník hořcokvětý – *Lycianthes rantonnetii* (CARRIÈRE ex LESCUEY) BITTER Abh. Naturforsch. Ver. Bremen 24:332, 1919 (syn.: *Solanum rantonnetii* CARRIÈRE ex LESCUEY). Pěstuje se nejčastěji jako malý stromek s 1–2 m vys. tenkým kmenem a ± kulovitou hustou korunou; listy s 0,8–2,5 cm dl. řapíkem, s čepelí podlouhle kopinatou až úzce kosníkovitou, špičatou nebo zašpičatělou,

celokrajnou či s okrajem mělce zvlněným; kalich zvonkovitý, s 5 většími a 5 menšími střídavě postavenými cípy; koruna zářivě sytě fialová, 2,5–3,5 cm v průměru; bobule zploštěle kulovité, 2,0–2,5 cm šir., ca 2 cm vys., s četnými sklerenchymatickými tělísky v dužnině. Pochází ze stř. části Jižní Ameriky. V našich klimatických podmínkách může růst pouze díky teplu lidské péče.

8. *Lycopersicon* MILL. – rajče *)

Lycopersicon MILLER Gard. Dict. Abr., ed. 4, 1754.

Lit.: TERRELL E. E. (1977): The name for the tomato. Taxon 26:129–131. – D'ARCY W. G. (1978): A new name for the cherry tomato. Ann. Missouri Bot. Gard. 65:771–772. – FLORES E. M. et ESPINOZA A. M. (1977): Morfología foliar de *Lycopersicon esculentum* Mill. (Solanaceae). Evol. Biol. Trop. 25:289–299. – AGADZHANIAN A. M. (1981): Charakteristika vnitřivodových gibrídních *Lycopersicon hirsutum*. Biol. Ž. Arm. 34:193–197. – TERRELL E. E., BROOME C. E. et REVEAL J. L. (1983): Proposal to conserve the name of the tomato as *Lycopersicon esculentum* P. Miller and reject the combination *Lycopersicon lycopersicum* (L.) Karsten (Solanaceae). Taxon 32:310–314.

Jednoleté byliny s lodyhami větvenými, žláznatě chlupatými. Listy střídavé, řapíkaté, přetřhovaně lichozpeřené. Květy v mimoúžlabních vrcholících, protistojných listům. Koruna kolovitá, hluboce členěná, žlutá; tyčinky přirostlé v ústí koruny, prašníky navzájem přitisklé. Plod bobule. – 7 druhů v pařícké Jižní Americe.

1. *Lycopersicon esculentum* MILL. – rajče jedlé

Lycopersicon esculentum MILLER Gard. Dict., ed. 8, no 2, 1768, nom. cons. – *Solanum lycopersicum* L. Sp. Pl. 185, 1753. – *Lycopersicon lycopersicum* (L.) KARSTEN Deutsche Fl. 966, 1882, nom. rejic.

Kořeny svazčité, mělké. Lodyha přímá až poléhavá, (20–)40–150(–200) cm vys., bohatě větvená. Listy přetřhovaně 1–2× lichozpeřené (jen u některých kultivarů téměř celistvé, laločnaté), v obrysu eliptické až vejčité, nejméně 20 cm dl., lístky vejčité, zubaté až peřenoklané, řapíkaté. Květenství 3–20květé; květy s článkovanými stopkami. Kalich hluboce členěný, kališní cípy šídlovité, za zralosti nazpět ohnuté; koruna až 25 mm v průměru; nitky tyčinek srostlé s korunní trubkou až k jejímu ústí, prašníky navzájem přitisklé s konektivem prodlouženým ve sterilní zobánek. Bobule většinou kulovité, 2–10 cm v průměru, 2–3pouzdré. Semena v obrysu elipsoidní, smáčklá, uzavřená v dužnině. VII–IX. Tf.

2n = 24 (ČR)

Variabilita: Velmi proměnlivý druh, většinou v důsledku šlechtění. Proměnlivost se týká vzrůstu (vysoká téměř s neomezeným růstem – tyčková nebo nízká – keříčková, determinantní), listů (až po téměř celistvé nebo jen ne-

pravidelně jednoduše členěné) a především plodů (červené, žluté, bělavé; kulovité, kulovitě laločnaté, elipsoidní, hruškovité, velikostně od velkých jako jablka až po malé jako třešně).

Ekologie a rozšíření v ČR: Zemědělské kultury jsou omezeny na nejteplejší území (Polabí, j. a stř. Morava). V malém se pěstuje téměř po celém území (kromě nejchladnějších oblastí); vždy je třeba předpěstovat sazenice. Občas krátkodobě zplaňuje (např. Brno-Chrlice, Opava-Kylešovice).

V ýznam: Pěstuje se pro dužnaté plody, používané za syrova nebo různě zpracovávané (polévky, omáčky, protlaky, kečupy). Plody obsahují množství vitaminů (C, B, provitamin A); v nezralých plodech je jedovatý solanin. K pěstování povoleno množství kultivarů tuzemského i cizího původu s plody různých tvarů a barev, nejčastěji kulovité červené. U nás se ročně sklízí asi 36 tisíc tun plodů. Původem z Jižní a Střední Ameriky, kde bylo v kultuře již v pravěku. Do Evropy bylo přivezeno v 16. stol., nejprve jako ozdobná rostlina, záhy se rozšířilo pěstování jako potravina.

9. *Capsicum* L. – paprika *)

Capsicum LINNAEUS Sp. Pl. 188, 1753.

Lit.: TERPÓ A. (1966): Kritische Revision der wildwachsenden Arten und der kultivierten Sorten der Gattung *Capsicum* L. Feddes Repert. 72:155–191. – NOVÁK F. J. (1972): Analýza karyotypu pěstované papriky (*Capsicum annuum* L.). Sborn. Pr. Přírod. Fak. Univ. Palack. Olomouc, sect. biol., 39:17–25. – PONCOVÁ J. (1974): Morfologie pěstovaných a některých planých druhů rodu *Capsicum*. Sborn. Pr. Přírod. Fak. Univ. Palack. Olomouc, sect. biol., 47:43–60. – ESHBAUGH W. H. (1980): The taxonomy of the genus *Capsicum* (Solanaceae). Phytologia 47:153–166. – SOMOS A. (1985): A paprika. Budapest.

*) Zpracoval P. Tomšovic